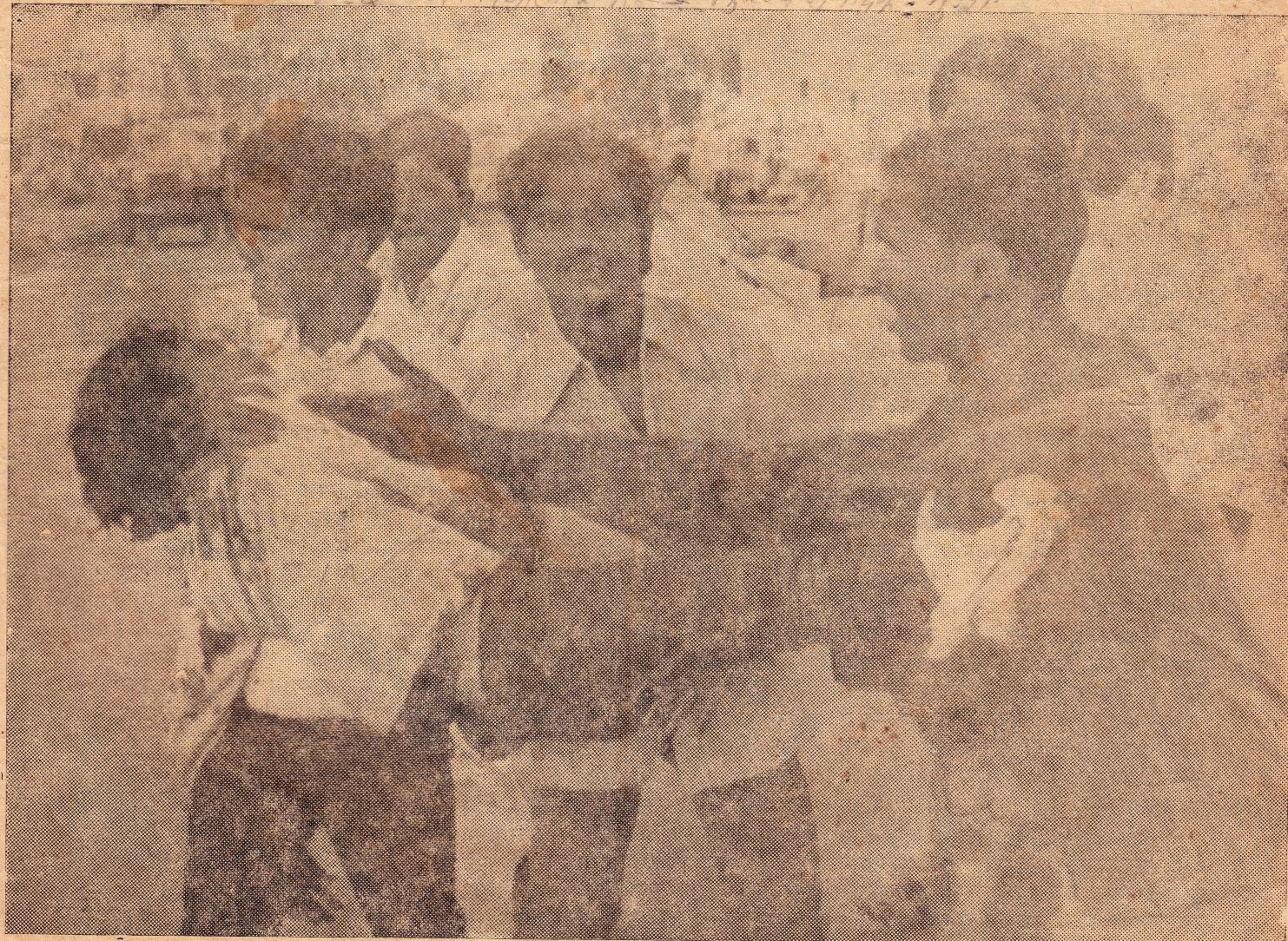

२७ जानेवारी १९७४ * स्थापना : मासिक मार्च १९३४ * साप्ताहिक : वर्ष २ अंक ४ *

साप्ताहिक दिनांक

संस्थापक : श. वा. किलोस्कर * मुख्य संपादक : मु. श. किलोस्कर * कार्यकारी संपादक : दत्ता सराफ

ताकद : लाठयांची, हातांची व पायांचीही!

‘वरळी’चा छळवाद : विदारक वृत्तांत : बोलकी छायाचित्रे

‘मी शिक्षणासाठी घरातून बाहेर पडलो’

मारास तो प्रथम भेटला.
ता फटके आणि अितर दारू-
रवी घेअून तो घरी आला.
गरण वाट मैनस. लाघवी बोलणे. अच्छा
जाते. १९५-२० रुपयांची दारू कधी
चाची शय्यसमजलेही नाही.

हे. आपले दिवसांनी, थंडीच्या कडाक्यात,
गिं संघर्ष पुढा त्याची गाठ पडली. यावेळी
(प्रसिद्ध) सायकल होती. सायकलीला
लोगाबद दोन प्रचंड बरण्या अडकविलेल्या
अर्थंच न घरोघरी दुधाचा रतीब घालायला तो
झन्धाला होता. त्याचे हे रोजचेच होते.

त्याच्याविषयीचे कुतूहल चाळवले.
त्याला गाठण्याचा प्रयत्न सुरु केला.

भेटला. शाहू कॉलेजमध्ये. फर्स्ट अिथर
आर्ट्सला तो शिकत असतो. राहायला पुणे
विद्यार्थी गृहाच्या होस्टेलवर. आणि अेका
संध्याकाळी खूप वेळ बोलत बसलो.
पहिल्यापासून....

आता यापुढे तो म्हणजे— वंडुजी
साकळीराम करकंडे. सध्या मुक्काम पुणे
असला तरी मूळचा अहमदनगर जिल्ह्यातील
वडजे या छोटचा खेड्यातला.

घरात १०-१२ माणसे. थोडी शेती.
तीसुद्धा फारशी पिकाझू नाही. तीन भायू
मोठे. हा चौथा. खाली २-३ बहिणी. भायू
कुणी फारसे शाळेविळेच्या भानगडीत पडले
नाहीत. ते आपले समजायला लागल्यापासून
पुण्याला आले आणि चुलत्याच्या हाताखाली
गवंडीकामाला लागले. हा शिकला. शिक्षणाची
हौस. मिलिटरीत चांगलं नाव कमवायची
महत्वाकांक्षा. अेस. अेस. सी. झाल्यानंतर
वडील म्हणाले, ‘आता शिक्षण बास. खूप
झाले. आता पुण्याला भावाकडं गवंडीकामात
मदत कर. किवा अिथंच काही मोलमजुरी
कर.’ पुण्याला भावाकडं मुक्काम. भावाला
वाटलं, आपल्याला मदत करायलाच हा
आलाय. तर याचे धंदे वेगळेच. वायरमनच्या
कोर्सला काय नाव घातलं, कंडक्टरचा
लायसन काय मिळवला, टाइपिंगचा क्लास
काय जाँचीन केला, कॉलेजला जातो काय
म्हणाला. अेके गेटच. भायू वैतागला. म्हणाला,
‘तू या घरातून सूट कसा. असलं जमायचं
नाही.’ भावाचे घर सुटले. वडिलांच्याकडे
परत जाण्यातही काही अर्थ नव्हता. फूटपाथ
पुण्यात भरपूर होते. अंगात ओर्डर होती.
अडचणीची पर्वा नव्हती.

पहिले ४-५ महिने अगदी हालाखीत
गेले. राहायला— म्हणजे झोपण्यापुरता—
कुठंतरी फटपाथवर दुकानाचा आडोसा होता.
पण कामाची काय? खायचे काय?

ह्या काळात काय काय केले? किवा
काय करायचं बाकी ठेवलं? अेका फर्निचरच्या
दुकानात हातगाडीवाला म्हणून काम सुरु
केले. कपाट म्हणा, सोफा-कम-बेड म्हणा, खुर्च्या

म्हणा गिन्हाअिकांच्या घरी पोचायच्या.
जे काही २-२।। रुपये मिळतील त्यावर
दिवस ढकलत पुढील गिन्हाअिकाची वाट
पाहायची. याच काळात पहाटे घरोघरी दूध
घालण्याचे काम मिळाले. मग शक्ती ब्रेड
सायकलवरून ठिकठिकाणी दुकानांना पोचते

असाही दिनक्रम

पहाटे ५ ला बुठाणे.

६-२० ते ७ टायरपिंगचा क्लास.

७।। ते १० कॉलेज.

११ वाजता जेवण.

११ ते १२ कॉलेजमध्यल्या स्टाफचे,
त्यांच्या घरून डबे आणणे.

१२ ते ४ लायब्ररीत काम.

४-४५ ते ६-४५ शिकवण्या.

७ ला जेवण (पुणे विद्यार्थी गृहात-
सदाशिव पेठेत)

८ पर्यंत होस्टेलवर परत (पर्वती
पायथ्याशी).

पुढे अभ्यास.

(सुटीत अेखादा सिनेमा-नाटक वगैरे).

करायचे काम मिळाले. हे सगळ असले तरी
शिक्षणाची अच्छा मारावीच लागत होती.
राहण्याला फूटपाथच होता.

ब्रेडचा सप्लाय करता करताच पुणे
विद्यार्थी गृहातल्या लोकांशी परिचय वाढला.
त्यांनी त्याच्या होस्टेलवर राहायची परवानगी
दिली. पण थोडीशी अडचण होती. होस्टेलवर
राहायचं आणि तिथंच जेवायचं यासाठी
विद्यार्थी गृहाला काही पैसे द्यावे लागतात.

याच्याकडं तर दमडा नाही. ‘मी अिथं राहतो.
बाहेर काम करून पैसा मिळवीन आणि
तुम्हाला देअीन’ असं यांन म्हटलं तर तिथं

राहण्याच्याला बाहेर काम करण्याची परवानगी
नसते. पण थोडी सवलत मिळाली. आणि
विद्यार्थी गृहाच्या होस्टेलवर हा राहू लागला.
पहाटे दूध घालणे, ब्रेड पौचवणे वगैरे कामे
सुरुच. मग आता पुढा शिक्षणाचा विचार
सुरु झाला. कॉलेजमध्ये जाण्याचा प्रयत्न सुरु

ज्ञाला. १२०० खाली अुत्पन्न असल्याने फी
माफ होतीच. कॉलेज-प्रवेशाच्या वेळचा अेक
अनुभव सांगण्यासारखा आहे. पुण्यातल्या
दानशूर गरवारे कॉलेजात हा प्रवेशासाठी
गेला. फी— माफ असली तरी प्रवेश—फी
द्यायलाच हवी. याच्याकडं तेवढे पैसे नव्हते.
याने प्राचार्यांना सांगितले, ‘सर तृती मी
माझ्याजवळ असलेले अमके अमके पैसे भरतो.
अुरलेले मी नंतर भरीन. माझी अशी अशी
परिस्थिती आहे वगैरे वगैरे.’

प्राचार्य म्हणाले, ‘अेवढी गरिबी आहे
तर शिकायला कुणी सांगितलंय?’
(आबासाहेब, तुमच्या कॉलेजात गरिबांना ही
वागणूक! अिकडही लक्ष असू द्यावे! यावर
काही कांमेंट आपल्याला तर शक्य नाही!)
शेवटी शाहू कॉलेजात प्रवेश मिळाला.
आणि थोडी स्थिरता आली. तिथं लायब्ररीत
कामही सुरु आहे. कॉलेजमध्ये वकतूव-स्पर्धा
व अितर अनेक कार्यक्रमांमध्ये भाग आहेच!
शिवाय अभ्यासातही मार्ग नाही.

अनुहाल्याच्या सुटीत किवा अितरही
सुटीत हा गावी जात नाही. सुटीचा फायदा
घेअून काही जादा करतो. काम अदाहरणार्थ,
दिवाळीच्या सुमारास घरोघरी दारसामान
पौचविणे वगैरे.

अशा तन्हेन मिळालेले पैसे घरी
पाठवतो. दुष्काळाच्या वेळी घरी दोन
बैलांपैकी अेक मेला. नवीन बैल ध्यायला काही
पैसे पाठविले. आता घरी नवीन बैल घेतला
आहे. दुष्काळाच्या खांचीत लहान बहिणी,
भाऊ सडक तयार करण्याच्या कामावर होते.
त्या वेळीही काहीबाही काम करून याने तिकडे
पैसे पाठविले.

अजून शिक्षण सुरुच आहे. मिलिटरीत
जाण्याची ओर्डर आहेच आणि कष्टाचा
दिनक्रमही सुरुच आहे.

हे सगळ असून बोलण्यात किवा
वागण्यात दाखवेगिरी नाहीकी अमक्यातमक्या-
विषयी चीड नाही. घरातून बाहेर पडला,
भावांच्या घरातून बाहेर पडला तरी मनात
कटूता नाही. सणावारी तिकडं येण-जाणं
होतंच. अडीअडचणीला मदत करतोच.

आपला मार्ग आपण काढायचा हे
तत्त्वज्ञान. शेवटी तुमच्या मदतीला दुसरं कुणी
येणार नाही आणि यावं तरी का? असा
रोखठोक व्यवहार.

असे अनेक करकंडे आहेतच दुनिशेत.
पैकेटमनीसाठी बंड करणरेही आहेत.

दखल मात्र हवी आहे अशा अनेक
करकंडांचीची!

—श्री. भा. महाबळ

These men show the way TO GET PROMOTION

They achieved success in their careers because they had the foresight to enrol with BIET and take specialised training in their own homes and at their convenience.

You also can achieve success by enrolling with BIET for a home-study course.

We teach by post. Our lessons are prepared by Professional Men and are easy to understand. We guarantee your success in Examinations or refund your fee in full. Our fees are moderate and can be paid in instalments. Our FREE Career Guide will give you full information about our courses and system of teaching.

A.M.I.E. India
A.M.A.e.S.I.
A.M.I.M.I.
A.M.I.I. Chem. E.

C. & G. Electrical
National Productivity Council's Supervisor's Exam.

I.I.T. Entrance Exam.
A.M.S.E. (Mech.)
A.M.S.E. (Elect.)
A.M.S.E. (Chemical)

SECRETARY

A.C.S. India Exam.
Govt. Recognised

D. Com. (I.M.C.)

RECOGNISED COURSES for:
D. Com. Accounts
D. Com. Banking
D. Com. Business Org.
D. Com. Company Secretary
D. Com. Costing

LANGUAGES
Good English
College English
French
German
Russian

EXPORT PROMOTION

TEXTILE MANUFACTURE TEXTILE TECHNOLOGY

I. I. T. Entrance Exam.

JOURNALISM

Fiction Writing
Reporting
Article Writing
Stage, Radio & T. V. Writing
Writing for Children

BUSINESS LETTERS

INDUSTRIAL CHEMISTRY

ADVERTISING
Advertising Agency Executive Advertising Manager
Technical Reports

BUILD YOUR OWN RADIO
Kits and Components Supplied

Architecture
Automobile Engineering
Chemical Engineering
Civil Engineering
Diesel Engineering
Electrical Engineering
Electrical Supervisor
Industrial Engineers
Mech. Draughtsmanship
Mechanical Engineering
Overseers (Buildings & Roads)
Refrigeration & Refrigeration Servicing
Road Engg. & Transport
Rubber Technology
Work Study
Accountancy
Bank Officer

FIRST YOU LISTEN THEN YOU UNDERSTAND THEN YOU SPEAK
When you were a child you learnt to talk naturally, in your mother tongue. To begin with, you didn't speak at all. You listened. As you listened you gradually absorbed the sounds. Soon you began to connect in your mind the sounds with the objects. You heard people say "Ma" and you saw your "Ma" in front of you. THIS IS HOW YOU LEARN ENGLISH FRENCH GERMAN RUSSIAN JAPANESE SPANISH Through Gramophone records and books

Learn a language in 3 months LINGUAPHONE way

For a FREE copy of our prospectus write to LINGUAPHONE INSTITUTE 113/DE, 359, D. Naoroji Road, Bombay 400001

D. S. Parwardhan:
"After completing your Private Secretaryship Course I was given two increments and Promoted Personal Assistant to the Managing Director."

Parviz D. Borka
"Your certificate in Textile Manufacture got me promotion of Supervisor in the Weaving Department and an increment of Rs. 100/-."

R. Chandrasekaran
"After studying your Course I have passed the Officers Test conducted by my Bank and now my salary is Rs. 900/-."

AND A BETTER JOB

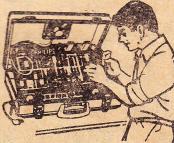
LEARN TO DRAW

Our Home-Study Art Courses provide a fascinating hobby and the means to prepare for a well-paid career in Commercial Art. Subjects include Art Training by Nature's Method, Cartoon, Caricature and Humorous Drawing, COMMERCIAL ART, Magazine, Book and Newspaper Illustration, Water Colour Painting, Essential Artist's material supplied.

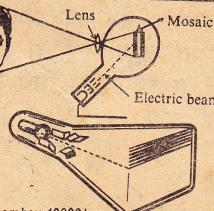
BUILD YOUR OWN TRANSISTOR AT HOME

Through our Low Cost Home-Study Course, learn to find faults and correct them. Complete PHILIPS Transistor Trainer Kit is supplied with the course at no extra cost.

LEARN TELEVISION

Through our courses Radiomen and Ambitious Novices can learn to trace FAULTS and do REPAIRS.

Write or post coupon TODAY to
THE BRITISH INSTITUTE
113/TWII, P.O. Box 1025, 359, D. N. Road, Bombay 400001

POST THIS COUPON TODAY
To THE BRITISH INSTITUTE

113/TWII, P.O. Box 1025, 359, D. N. Road, Bombay 400001
I am interested in..... (state subject or examination)

Please send me a FREE Prospectus

Name.....

Address.....

LINGUAPHONE Branches

for Demonstration visit

DELHI

13 Daryaganj, Delhi 6

(Tel. 274443)

CALCUTTA

13 Govt. Place East, Calcutta

(Tel. 238741)

MADRAS

13 Agarchand Mansion, 35 Mount

Road, Madras 2 (Tel. 81051)

या निवडणुकीत जो राजकीय सट्टा खेळला गेला त्याने प्रचण्ड तणाव निर्माण झाला.
तांचा विवेक सुट्टा आणि राजकीय भांडणे भर रस्त्यावर आली. या भांडणाना पोलिसांच्या
फटने चेतावणी मिळाली आणि समाज-मनावर खोल जखम करणारे रामायण घडले. त्या रामा-

रण वार्षेन असेल तर शासनाने आणि राजकीय पक्षोपक्षांनी स्वार्थी आणि संकुचित दृष्टीचा त्याग करून यायला
जाते. १५- समजर आत्मपरीक्षण केले पाहिजे. हे रामायण अखेरचेच ठरावे, अशी आमची प्रार्थना आहे.....

शब्दी शब्द्या
आपले दिन
पिं संघर्ष पुन
(प्रसिद्ध) स
गीगाब घरो
अर्थव नवाला

राजकीय सट्टा; माणुसकीलाबटा;

डॉ. अनिल अवचट

वडाळ्याचे सिद्धार्थ व स ती गृह हे 'पैथरवाल्यांचे' मुख्य ठाणे दोन-
तीनशे खोल्यांची चारमजली अभारत.
दलित पैथरची अिथेच सुरुवात झाली.

सकाळी साडेहात्ता सुमार. वसती-
गृहाच्या चौकीदाराने अडवले. कोणाकडे
जायचे आहे हे विचारले. ज्यांची ज्यांची
नावे सांगितली ती ती मुले होस्टेलवर नव्हती.
त्याला मी ओळख सांगूनही तो आत सोडीना.
मग अिकडे तिकडे रेगाळून आत गेलो.
पैथरचे आँफिस समजल्या जाणाऱ्या खोलीवर
गेलो. द्वाराला कुलूप नव्हते. तिथे रणधीर
नावाचा मुलगा होता.

तो कोटात जायला निवालाच होता.
आज राजा ढाले आणि अितरांचा रिमांड
संपत होता. त्यांना कोटासमोर आज आणणार
होते. रणधीरला अेकंदर परिस्थिती विचारली.
तो म्हणाला, 'त्या दिवशीच्या समेत राजा
किंवा अितर कोणीच वक्ता हिंदू देवदेवतांवर
बोलत नव्हता. काहीतरी निमित्त कल्न
समा अध्यळन पोलिसांनी मारहाण केली.
त्यातून हे पुढचे सगळे झाले.'

'बरं, नामदेव ढसाळ, ज. वि.
पवार वरैरे लोक आत आहेत की बाहेर?'
'बाहेर आहेत. पण भूमिगत आहेत.'

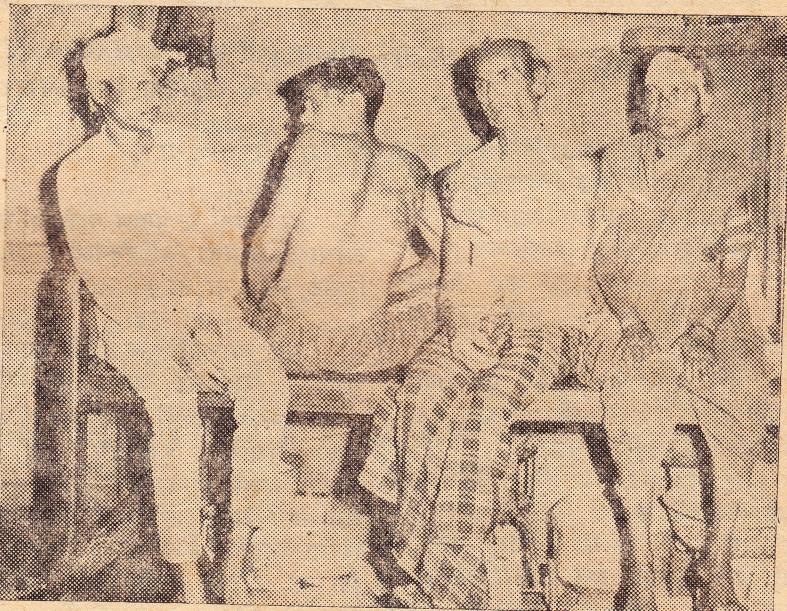
रणधीरबरोबर भोजीवाडा कोटात
गेलो. बाहेर पैथरसंचा गुरुगुरणारा मोठा
जमाव जमला होता. अजून राजाला कोटात
आणले नव्हते. शेवटी साडेबाराला आणले.
दलित पैथर ज्ञिदावाद, राजा ढाले ज्ञिदा-
वादच्या घोषणा सुरु झाल्या. पोलिस व्हॅनमधून
लोक अुतरत होते. डोक्याला वँडेज, डोळ्यांवर
वँडेज, हात गळ्यात बांधलेले असे लोक
अुतरत होते. काहीतर पैथरपैकी वाटतच
नव्हते अितके वयाने मोठे होते. शेवटी राजा
ढाले अुतरला. घोषणाकडे लक्ष न देता
वर चालू लागला.

अेकटचा लतीफ खाटिकला पकडायला दहा पोलिसांचा जव्या. ज्ञिन्या अुपटणे हे खास तंत्र.

तर अ
 रेशनच
 विश्वा
 बांधल
 याच्यार
 हणाले,
 ?' (ख
 मुलानी
 खची ध
 घातक
 म्हणा
 चस्त

दलितांची क्रूर थटा! मतदारांचा रटा!

त्यांच्या मागोमाग सगळे कोर्टात शिरले. कोर्ट तुडुब भरले होते. गोरेपान चष्मा लावलेले जज्ज खुर्चीत होते. अंतर, अनेक गुन्हेगार बसले होते. राजा ढाले असे नाव पुकास्रताच राजाला पिंजन्यात अुभे केले गेले. जखमांसाठी दोनतीन ठिकाणी खूपसे केस काढल्यामुळे त्याचे डोके विचिवच दिसत होते. अुभे करून त्याला लगेच मागे बाकावर बसवण्यात आले. मी तिथं त्याच्या शेजारी जाऊन बसलो.

मी ढालेला म्हणालो, 'काय काय ज्ञाल, सांग पटकन.'

'मी हिंदू देवतेबदल त्या सभेत काहीच बोललो नव्हतो.'

'मारुतीची लंगोटी सोडन शिवसेनेने त्याचा ध्वज केलाय किवा शंकर ××× तिशूल घालून कैलासावर जाअन बसलाय अशी वाक्ये मुंबांची सकाळच्या सौमवारच्या अंकात तुमच्या नावावर टाकलीत.'

'तू सभेला आलेल्या कोणाही तिसऱ्या माणसाला विचार. आम्ही नेतृत्वावर टीका करीत होतो. निवडणुकीवर बहिष्कार घाला यासाठी ती मीटिंग होती. भाषणे सगळी पोलिटिकल होती.'

'अंदिरा गांधींचा अवमान करणारी भाषा तुम्ही वापरली. त्यातून प्रकरण चिघळले, हे खरंय का?'

'नाही, अलट चौदा तारखेला अंदिरा गांधी मुंबांत येणार तेव्हा तुम्ही निर्दर्शनं करणार आहात का म्हणून तोक आम्हाला विचारतात. त्यांना आम्ही नाही म्हणून सांगतो. कारण काही ज्ञालं तरी ती अके स्वी आहे.'

मला त्याचे हे म्हणणे विचिवच वाटले. पण वाद घालायचे ते ठिकाण नव्हते.

तश्ण असो, म्हातारा असो— स्त्री असो, पुरुष असो सॉलिड मारपीट

पलीकड अक पॅथर बसला होता. तो म्हणाला, 'द्वाश अवेंड म्हणाला की या अंदिरा गांधी आम्हाला काय न्याय देणार आहेत?' या तिरुपतीला जाऊन, आंघोळ करून ओलेत्याने देवाची पूजा करतात आणि ब्राह्मणांना दीड लाख रुपये दक्षिणा वाटतात. असे त्यांनी गोरसारिबांना दीड लाख रुपये का नाही वाट? त्यांच्या घरची अेकवेळ चूल तरी पेटली असती.'

मी ढालेला विचारले, 'तुला मारहाण सभेतच ज्ञाली का?'

'नाही. सभेनंतर मी परत चाललो असता माझ्यावर बाजूच्या विर्लिंडगमध्यं बाटली पडली. दगड येथू लागले. मी आसन्याला

जरा बाजूला गलो तो दोनचार पोलिस आणि अैकदोन अिन्स्पेक्टर घेरलं. मी त्यांना हात लावून म्हटलं, मी कोण आहे ओळखलं ना, मग मला संरक्षण का देत नाही? त्यावर मी त्यांना हात लावला म्हणून तेच माझ्यावर अुखडले. त्यात कॉफर्ड नावाचे अिन्स्पेक्टर आणि बलसारा हे असि. पोलिस कमिशनर होते. त्या सगळचानी मला धरून पिटले.' असं म्हणता म्हणता राजाने हातात गुंडाळलेला शर्ट सोडला. त्याचा खांदा, छातीचा आणि पाठीचा भाग सांकळलेल्या रक्ताने माखलेला होता. डोक्याच्या जखमा त्याने दाखवल्या. तीनचार अंच लांबीच्या जखमा असून अके अेक टाका

माता
ता
रावी
इ मैं
नरण वा १५
जाते. समर
चाची शाय्या दि
हे. आपल्ह
ण संघर्ष पु
) प्रसिद्ध दो
गोगाब घरे
अर्थवाला न

‘लॉ अँण्ड ऑर्डर’वाले पोलिस (की त्यांचे दिवटे चिरंजीव ?) चवक दगडफेक करताहेत.
या कृत्याची शहनिशा कोण करणार ?

घेतलेला दिसत होता. वास्तविक अेक अिच्च जखमेला तीन तरी टाके घेतातच. आरो-पीच्या गर्दीत अुभ्या असलेल्या, डोळ्याला बँडेज बांधलेल्या अेका माणसाकडे बोट दाखवून तो म्हणाला, तो अेक चित्रकार आहे. शाळेत ड्रॉअंग टीचर आहे. त्याचा तर डोळाच फुटला.

मी विचारले, झाल्या प्रकाराबद्दल काय वाटते ? सर्वां-अस्पृश्य अशा दंगली सुरु झाल्यात म्हणून विचारतो.

तो म्हणाला, मला ही पोलिस-दलित अशी लढाओ वाटते.

सरकारी वकील श्री. राखूत सरकारी बाजू मांडीत होते. अेक पोलिस अिन्स्पेक्टर पिंजऱ्यात अुभा होता. कोर्टातल्या कोलाहला-मळे अेकमेकांचे बोलणे प्रयत्न केला तरच अँकु येत होते. राजा ढालेवर आणखी अेक प्रक्षोभक भाषण केल्याबद्दलचे नवीन कलम लावल्याचे समजले. प्रक्षोभक भाषणाबद्दल पॅथसंवर चालू होणारा हा पंचावन्नावा खटला.

अितर आरोपींना दोन हजार जामिनावर सोडण्यात आले. ढालेविषयी चर्चा सुरु झाली. राखूत म्हणाले, ‘हा आरोपी बाहेर आला तर सध्या शांत होत चाललेली वरलीची दंगल परत अुफाळेल. त्यावर ढालेचे तरुण वकील जयंत प्रधान म्हणाले की, ढाले हे अेका राजकीय संघटनेचे जबाबदार नेते आहेत. त्याना आत ठेवले तर अुलट तणाव वाढले.

जज्जनी पोलिस अिन्स्पेक्टरला विचारले तुम्ही परवा तुमच्या नोट्स आणल्या

नव्हत्या, त्या आणल्या का ?

‘नाही.’

‘बरं, तुम्ही जे भाषण प्रक्षोभक म्हणता त्याचा पोलिसचा शॉर्टहॅडमध्ये घेतलेला रिपोर्ट असेल ना, तो कुठे आहे?’

‘तोही आता नाही.’

मग त्याच्याशिवाय मी काय सांगू शकणार ? अुद्या तो दाखल करा. मग बघू.

सुनावणी संपली. मला आशर्य वाटले. जेव्हा प्रक्षोभक भाषणाचे तुम्ही कलम लावता, तेव्हा त्यावरोवर त्याचा वृत्तांतही असू नये ? आणि अेरवी पोलिसांच्या अशा दिरंगाओबद्दल जज्ज हजेरी घेतात. अिच्च त्यांनाही फारशी घाडी दिसली नाही.

रिमांडचा अेक दिवस वाढण्याचे आपल्याला महत्व वाटते. अितरांना कसे वाटणार ?

कोर्टात दलित साहित्यिक अर्जुन डांगळे भेटला. त्याला म्हटले, येणार का वरलीला ? तो हो म्हणाला. त्याने दोन आणखी पॅथर्स बरोवर घेतले आणि आम्ही वरलीच्या बी. डी. डी. चाळीकडे जाणाऱ्या वसमध्ये चढलो.

बी. डी. डी. म्हणजे बांग्वे डेव्हलपमेंट डिपार्टमेंट. ह्या शब्दाची ही फोड या जन्मात माहीत व्हायचे काही कारण होते का ? पण या दंगलीमुळे तो योग आला.

वरली नाक्यावर अुतरून पायी चाळी-कडे गेलो. सिंमेटने बांधलेल्या, जुन्या, तीन मजली बन्याचशा अिमारती होत्या.

अजून जमावबंदीचे अेकशे चव्वेचाळीस कलम लागू होते. पोलिसांच्या, अेस. आर. पीच्या गाड्या सावलीला अुभ्या होत्या. पोलिस अिन्स्पेक्टर सुन्दरी टाकन झाडाखाली निवान्त गप्पा मारीत बसले होते.

मध्ये त्रिकोणी मैदान होते. नाव-आंबेडकर अुद्यान. त्यात अेका बाजूला सिमेंटचा चौथरा. त्यावरच पॅथरची ती सभा झाली होती. पोलीस आमच्याकडे संशयाने बघत होते. पण रोजचेच आहोत अशा थाटाने आम्ही लक्ष न देता पुढे गेलो.

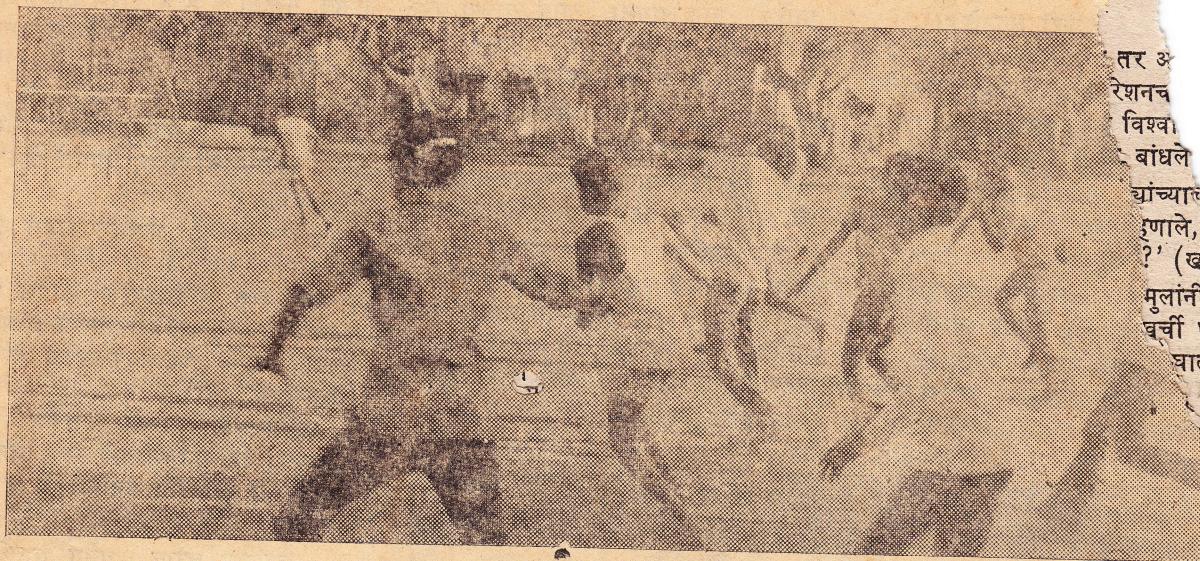
आधीच्या त्रिमारतीवर शिवशक्ती मंडळ, शिवराय जलसा पार्टी, अशा पाट्या तर मैदानाला लागूनच्या रांगेत अखिल भारतीय बौद्ध महासभा, गौतम तरुण मंडळ या सारख्या पाट्या दिसू लागल्या.

आमच्यावरोवरच्या पॅथर्सना ओळखन तिथले काही स्थानिक पॅथर जमा झालै. वाहेर टाकलेल्या खाटेवर चादर टाकून त्यावर आम्हाला बसवण्यात आले.

अेकेक सांगू लागला. त्यातन सलग हकीगत तयार होऊ लागली.

सगळे घडले ते परलच्या लोकसभा पोटनिवडणुकीच्या निमित्ताने. कांग्रेसच्या रामराव आदिकांच्या वतीने काढलेल्या अेका पत्रकात, रिप्प्लिकन पक्षाने आमच्या-बरोवर युतीच केली आहे आणि दलित पॅथरनेही आम्हाला पाठिंवा दर्शवला आहे अशा अर्थाचा मजकूर आला. ही अर्थातच प्रत्यारासाठी मारलली शुद्ध थाप होती,

तर अ-
 रेशनच
 विश्वा
 बांधले
 चांच्यार
 इणाले,
 ?' (ख
 मुलानी
 घर्ची ध
 चातक
 म्हणा
 चास्त

आणवी ओक दगडफेक... नाँन गव्हर्नर्मेण्ट लेव्हलवरची !

पैंथरची भूमिका निवडणुकीवर बहिष्कार टाकण्याची होती. त्याच्या प्रचारार्थं त्यांनी सभा घेतल्या. आंबेडकर मैदानावरची त्यातली ही ओक सभा होती. सभा संध्याकाळी साडेसातला सुरु झाली.

या सभेत राजकीय पक्षांवर कडावून टीका झाली. (सभेतल्या भाषणांविषयी प्रत्येकाला स्वतंत्रपणे विचारून मी चौकशी केली.) त्यावून सगळ्यात नामदेव ढासाळचे भाषण जास्त कडक झाले.

शिवसेनेच्या संदर्भात 'तो म्हणाला, या निवडणुकीत आदिकला पाठिंबा देण्यासाठी मरपूर पैसे घेण्यात आले. त्याच वेळी सभेत ओक दगड येऊन पडला. थोडासा गोंधळ झाला. पण परत स्थिरस्थावर झाले.

नंतर 'रणांगण'केम अनिल बर्व बोलले. शेवटी राजा ढाले.

अेहाना नामदेव ढासाळ सभेतून गयव झाला होता. कारण त्याच्यावर वाचीच्या सभेत वोलत्यावद्दलचे पोलिसांचे वॉरंट होते.

ढालेने रिप्लिकन पार्टीच्या नेतृत्वावर भरपूर टीका केली. देवदेवतांचा विषयही निघाला नाही.

याचवेळी सभेवर स्पृश्यांच्या अिमार्तीच्या बाजूने दगड येऊ लागले. त्यांना अदृशून राजा म्हणाला, अरे, 'तुम्ही स्वतःला छव-पतींची औलाद म्हणवताना, मग आडून काय लढता? समोर या, आमची लढाईची तथारी आहे. सभा अेहाना अुधळली गेली

होती. पैंथरचे नेते स्टेजवरून आवाहन करीत होते. पैंथरवाले परत बसले. सभा परत सुरु झाली. पण ओक वाक्य होते न होतेय तोच परत दगडफेक सुरु झाली. मग मात्र सभा पूर्णच अुधळली गेली.

याचवेळी पोलीस लाठ्या घेऊन सभेवर कोसळले. दगडफेक करणाऱ्या बिल्डिंग-कडे पाठी फिरवून ते जमावाला चोपू लागले. जमाव सैरावैरा धावू लागला. तो ओका बाजच्या बौद्धमंडळीच्या चालीतून शिरला. पोलीस त्यांच्या मागोमाग घराघरातून घुसले. बायका, वुद्ध, लहान मुले...सापडतील त्यांना बडवले. घराच्या दारावर लाथा मारून कडवा मोडल्या.

अिमार्तीच्या आतल्या पैसेजमध्ये अशुद्धाराच्या कुप्या फोडल्या. येवढेच नाहीतर ओका खोलीच्या आतही ओक कुपी फोडल्याने त्या खोलीतले लहान मूल आणि त्याची आओ काही काळ बेशुद्ध पडली होती.

पोलीस बाहेर पडले. आणि रात्री बारानंतर बाजूच्या सवर्णांच्या अिमार्ती-मधून जोरदार दगडफेक सुरु झाली. त्यांनी बौद्धांना बाहेरच पडू किले नाही. याच सुमारास राजा ढाले आणि मित्र परतत असता त्याच्यावर पोलिसहल्ला झाला.

उत्तर रात्री जरा विसावा मिळाला. रविवारी सकाळी शांत गेली. सकाळी अकरापासून परत दगडफेक सुरु झाली. ती सतत रविवार दिवसभर, रात्री आणि सोमवारी दिवसभर. सोमवारी संध्याकाळी

सातला ओकशेचव्वेचाळीस कलम लावले तेव्हा ती आठोक्यात आली. ज्या अिमार्ती सवर्णांच्या होत्या, त्यांचा अुलेख दलित मात्र सतत 'मराठे' असा करीत होते.

दलितांच्या ज्या अिमार्ती सलग होत्या त्यांची परिस्थिती काहीतरी बरी होती. त्यांना काहीतरी प्रतिकार करणे जमले. पण ज्या अिमार्ती ओकेकट्या होत्या, बाजूने मराठ्यांच्या अिमार्तींनी वेढल्या गेलेल्या होत्या, त्यांचे फार हाल झाले. सलग ज्या दहा अिमार्ती होत्या त्यांच्या समोर मैदान आणि त्यानंतर मराठ्यांच्या अिमार्ती. मागे कंपाअंड आणि त्यालगतच्या बी. डी. डी. बाहेरच्या अिमार्तीतूनही मारा होतच होता. पण बाजूने बौद्धांच्याच अिमार्ती असल्याने मारा होत नव्हता. याअुलट ओकेकट्या सापडलेल्या बौद्ध बिल्डिंग-वर चारी बाजूने तुफान हल्ला होत होता.

मला दुसऱ्या महायुद्धाचीच आठवण होयू लागली होती. वरून विमानानी बांबफेक करायची. आणि त्या छवाखाली रणगाडचांनी धडक मारायची. अिथे तसेच घडलेले दिसत होते. दगडफेकीच्या कव्हरखाली पोलिसांची मुसंडी.

आधी सलग अिमार्तीमध्ये जायचे ठरवले. आम्ही अुठलो तशी बरीच मुले आमच्या-बरोबर येऊ लागली. पैंथरच्या तिथल्या शाखाप्रमुखाने अितरांना परत पाठवले. आणि आम्ही तिचे चौघेच तिकडे गेलो.

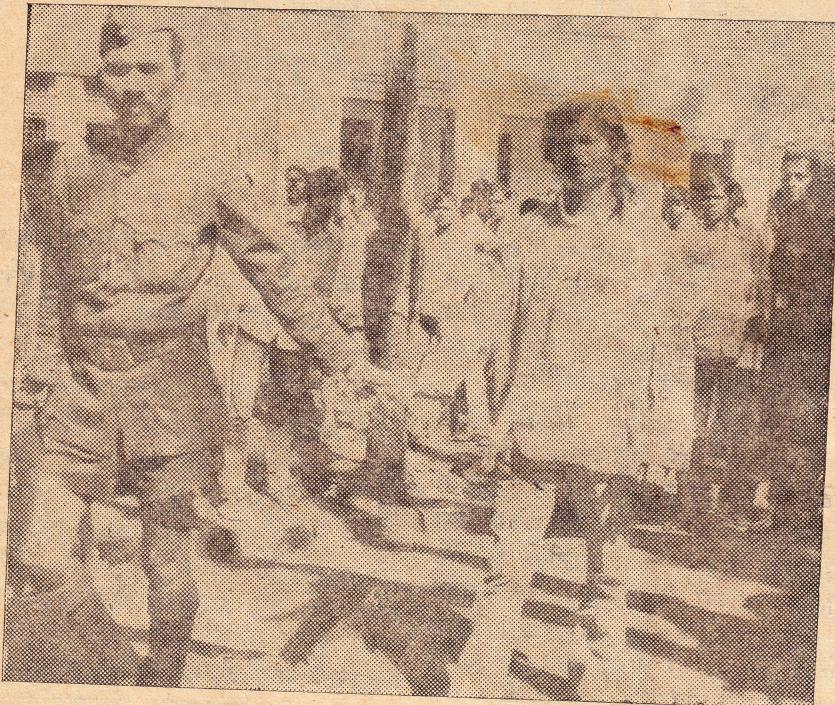
जरा अुतरले होते.

माण्यामध्ये सावली होती.
फ माणसं गटागटाने बसली
शवीयका धान्य निवडीत होत्या.
मैं शिवीत बसल्या होत्या.

रण वां५ खाटेवर अेक म्हातारा
जाते. त्सम काळाकभिन्न रंग आणि सर्वत
ती शय्यात दिग्मान.

हे आपल्ये प्रॅ औंकू येत नव्हते म्हणून मोठ्यानेच
णि संघर्षले. तो नेहमी खाली येबून
(प्रसिद्ध दे पडलेला असतो. रविवारी सकाळी
गोगबुधरे ली येबून पडलेला असता अेकदम
निधार्य नक्क सुरु ज्ञाली. घरात कसाबसा हेल-

माहिती सांगू लागला. त्याने त्याच्या घरातल्या अेका बाबीला पुढे आणून तिला तिची हकीगत मला सांगायला लावली. ती सुरुवात करतेय तोच अेक जाड, काळा बुशर्ट पॅटमधला माणूस आला. माझ्याकडे पाहून म्हणला, या पदवारांची आढी × × × तो भरपूर प्यालेला होता. तिथला तो बहुतेक रिपब्लिकन पाठीचा माणूस असावा. मी त्याला समजावले. तो जमलेल्या लोकांना खूण करून, जा, जा, मी सांगतो यांना माहिती असे म्हणला. मी त्याला माहिती विचारू लागलो. पण दोन उव्ही त्याला बोलता येत नव्हते.

पंथर राजा ढाले, भोजीवाडा कोटरच्या आवारात.

पाठत परत आला. पण येबीपर्यंत पाठीला, डोक्याला बरेच दगड लागले. त्याच्या जखमा पाहिल्या.

अेक डोक्याला बँडेज केलेली म्हातारी आम्हाला पाहून तिथे आली. तिने सांगितले की आम्ही, दगडफेक करण्यान्यांना पीलीस धरीनात तेव्हा वायकांना मोर्चा घेबून पोलीस चौकीवर (ही चौकी तिथल्याच अंका अिमारतीत आहे) गेलो. परतत असता आमच्यावर भरपूर दगडफेक ज्ञाली. जवळजवळ सगळ्याच बायका जखमी ज्ञाल्या—त्यातली मी अेक.

मोहन गिरजपा होवाळ नावाचा अेक तिशीतला माणूस तिथे होता. तो

शवटी होवाळांनी आम्हाला खै केली. आम्ही सगळे होवाळांच्या घरी गेलो. अिमारत क्रमांक पंचाणव.

चाळीत शिरताक्षणीच अंधार जाणवला. मध्ये अेक रुंद बोळकडी आणि वाजूला अेकेका खोल्यांचे संसार. प्रत्येक खोलीसमोर अेखादी खाट होती.

तो पेसेज दोन्ही वाजूला अिमारती-बाहेर पडत होता. तिथून दगड येबून नयेत म्हणून टेवले, खोकी रचली होती. वर खाटा—खूर आत वळवून—बांधल्या होत्या. कुठे गेंप राहिली तिथे पिंपावर ठेवतात तसले लोखंडी ज्ञाकण ढालीसारखे लावले होते. पण ही व्यवस्था फारशी टिकलेली

दिसत नव्हती. × × × कारण दगडफेकीने या आडोशांच्या वस्तूची पूर्ण विलहेवाट लागलेली दिसत होती.

जर्मन आकमण पोलंडवर व्हावे आणि तिथल्या खेडतांनी स्वसंरक्षणासाठी काही अपाय योजावेत, त्यासारखेच हे दिसत होते.

होवाळांच्या घरात पाऊल टाकले. पोलिसांनी आत येबून फोटो फोडल्याचे दाखवले. ते अंबेडकरांचे आणि बुद्धाचे फोटो होते. त्यांच्या थोरल्या वढ भावाला घरात येबून डोळ्यांवर काठी हाणलेली दिसत होती.

शेजारच्या घरात मधाच्या बाबी राहात होत्या. त्यांच्या घरी गेलो. त्यांचे नाव सुभद्राबाबी राजाराम पवार. वय चाळीस-बेचाळीस.

त्यांच्या घरात घूसून आत अेकही पुरुषमाणूस नसतानाही पोलिसांनी त्यांना मारले. फोटो फोडले. ती बाबी रडून सांगू लागली, मी आजपर्यंत या लोकांना सांगितले नाही पण तुम्हाला सांगते की चारपाच पोलिस आत घुसले, मला मारून खाली पाडले. चारपाच जण माझ्या पोटावर बसले. तेव्हापासून मला संडासला रक्त पडते आहे.

तिला ताबडतोब हॉस्पिटलमध्ये जाण्यास सांगून पुढे ज्ञालो. अेका घरात लपलेल्या अेका माणसाला बाहेर काढायला पोलीस आत घुसले. त्याला खूप मारहाण केली. ती घरवाली बाबी मध्ये पडली आणि म्हणाली की तो येतोयना तुमच्यावरोबर, तुम्ही घेबून जा, मारता कशाला? त्यावर त्यावेळी त्यांनी तू का मध्ये पडतेस म्हणून तिच्या पाठीवर, पायावर काठ्या चालवल्या. जाताना चारदोन फोटोही फोडले. निम्मी खोली काचानी भरली होती. नंतर सगळे वेचून टाकले.

पुढे अंधारात खाटेवर अेक माणूस घोंगडी पांघरून झोपला होता. त्याच्या बायकोने घोंगडे बाजूला करून त्याचा थोटा पाय दाखवला. त्यालाही मारहाण ज्ञाली होती. मारायला आले तेव्हा पोलिसाना त्याने असेच घोंगडे बाजूला करून आपला सहा अंच लांबीचा थोटा पाय दाखवला. होता पण तरी त्याचा मार चुकला नाही.

अेकेका खोल्यातले संसार पाहून शहारे येत होते. माणूस कुठल्याही परिस्थितीत असला तरी किती हौशी असतो. किती सामान जमवतो. स्वतःचे हाल असले तरी पोपट, मांजरं पाळतो. पण अशावेळी त्यांचा संग्रह वाच्यावर अडून जातो. विशेषत: तुम्ही मार खाणाच्या सांगीडचे असाल तर.

होवाळ पोचवायला बाहेर आले होते.

त्यांच्याशी ज्ञालेत्या वोलण्यावरून ते तडफदार आणि प्रामाणिक असावेत असे वाटले.

त्यांना जरा विश्वासात घेअन विचारले, खरं खरं सांगा तुमच्याकडून तुम्ही काय काय प्रतिकार केला? ते म्हणाले, लबाड कशाला वोलू? आमच्यावर येवढा हल्ला होत असताना आम्ही गप्प कसे बसणार? आम्ही ही बाटल्या फकल्या. पण आमच्या घरात किती बाटल्या असणार. दोन नाहीतर चार. काही लोकांनी स्वतःच्या घरच्या कपवशाही फोडून फेकल्या. अगदीच कोणी चालीत घुमायला लागल, तर तिखटाच्या पाण्याचा अुपाय. पण हे अुपाय म्हणजे कोणी अंगाशी भिडलं तरच वापरायचे अुपाय आहेत. त्यांच्या घरांवर दगड मारायचे तर दगड वेचायला कोणीसुद्धा बाहेरच पडू दिलं नाही.

अेकच्या सापडलेल्या चौपन्न नंबरच्या विल्डगमध्ये गेलो. आम्ही येणार असल्याची वर्दी आधी पोचल्याने सगळे वाटच पाहात होते. अिथेतर संरक्षणाची व्यवस्था अधिक केलेली दिसत होती. पैसेजमध्यल्या पार्टीशनचे मोठ्योठे गज दगडफेकीने वाकले होते. काही तर तुटले होते. सगळीकडे विटकरीच्या दगडांच्या मात्याच्या खुणा दिसत होत्या. जिन्यात अेका बाजूला विटकरीचा, सिमेंटचा चुरा आणि काचांचे तुकडे पडले होते. तिथला पॅथर म्हणाला, कालपर्यंत जिन्यात हा खच होता. पण पोलिस-कमिशनर पाहायला येणार म्हणून पोलिसांनी आधीच ज्ञाडज्झूड करून अुचलून टाकला. हा थोडा अुरलाय.

पैसेजमध्ये वरती अेक शोकेस बैंक्स होती. त्यात अेकाने हात धालून बुद्धाच्या मूर्तीचे तुटलेले डोके काढून दाखवले. अिथे बाजूची मंडळी वरपर्यंत घुसलेली दिसत होती. घराघरांच्या कड्या तुटलेल्या होत्या. आून गज आणि बाहेरून लाकडी खिडक्या होत्या. त्या खिडक्या बाहेरील दगडमारीने निखललेल्या होत्या. खिडकीतून बाजूच्या विल्डगकडे पाहिले. त्यांच्या खिडक्या शाबूत होत्या. तिकडे दगडफेकीची चिन्हे दिसली नाहीत.

ही चाळ जरा स्वच्छ दिसत होती. बौद्धामधली पांढरेशी मंडळी अिथं राहात होती.

रिटायर्ड हेडमास्टर, मिल्टीतली माणसे अ. मंडळीची अिथे वस्ती दिसली.

कोपन्यावरच्या खोलीत अेक माणस स्तान फटवर लडला होता. लडाभीत नगर

बांब पायाजवळ पडल्याने बोटे तुटली होती. ह्याला आता नेव्हीत घेतला आहे.

त्यांच्या घरच्या माणसांनी पायावरचे पांघरून जरासे दूर सारून पाय दाखवला. कोड फुटल्यासारखा पाय. बोटे नसलेला.

हा माणूस कामावरून परत येत होता. त्याला सर्वजग ओळखत असूनही समोरच्यांनी त्याला सोडले नाही. वरेच बडवून आत सोडले.

घरात अेक नुलगा निजला होता. तो अुठन सांगू लागला. हे समोर वसलेले चाळकमिटीचे अध्यक्ष. हे समोरच्या लोकांना समजवायला गेले की, आपल्याला अेकत्र राहायचेय, कशाला ही भांडणे? अेक माणूस काही बोलला असेल त्याची शिक्षा सगळ्या जमातीला का? त्यांना त्या लोकांनी बरोबर घेरले. हे आम्ही वरून पाहिले. दोघेजण धावत गेलो. त्यांना सोडवले पण आम्हाला मार माव खावा लागला. त्यामुळे चार दिवस झोपून आहे.

दुसऱ्या अेकाचा पगार होता म्हणून तो त्यांच्या फॅक्टरीत गेला. समोरचे लोंक पाळत ठेवन तिथपर्यंत गेले. येताना त्याला गेटवरच अितरांनी धरले, लुटले, मारहाण करून सोडून दिले.

'दंगलीच्या काळात कोणकोण पुढारी मंडळी येतून गेली?'

त्यावर अेक सांगू लागले. त्या काळात तर कोणीही आले नाही. नाही म्हणायला जालंदर कीर्तीकर नावाचा बौद्ध समाजाचाच कांग्रेस कार्यकर्ता माव पोलीस कमिशनरला घेअन आला. सगळी परिस्थिती दाखवली. तुम्ही येण्यापूर्वी बी. सी. कांबळे येबून गेले. आम्ही त्यांना सुनावले, 'तुम्ही तेव्हा नाही आलात, आता कशाला येता?' ते म्हणाले, 'तुम्ही मला फोन का केला नाही?' आता हा दगडाच्या मात्यात यांना फोन करायला कोण जाणार? रविवारच्या पेपरमध्ये यांनी काय वाचलं नसेल? आम्ही त्यांना आमच्या अडचणी सांगू लागलो तर ते म्हणाले, 'मला असं सांगून काही माझ्या लक्षात राहणार नाही. काय सांगायचय ते लेखी द्या.' असे आमचे पुढारी.

आमच्याबरोबर आलेल्या पंचाण्यव-मध्यल्या पॅथरने सांगितले, आत्ता मधाशी आमच्या तिकडे बी. सी. कांबळे आले होते. आम्ही त्यांना बोलून देता परतच पाठवले. लोकांनी बी. सी. हटावच्या घोषणाही दिल्या.

चौपन्नवाल्यांचा निरोप घेबून निघालो. बी. डी. डी. ला लागलं आंबेडकर-नगर नावाची मध्यम्हर्गीय हाथूसिंग

तर अ सोसायटी आहे. तिथे जालंदर रेशनच राहतात. त्यांच्याकडे गेलो. ते सांगू विश्वा

मी कांग्रेस कार्यकर्ता. ३ बांधले भंडारे अिथे रहात. त्यांच्या धांच्यात मी तयार ज्ञालो आहे. मला या कैंग्रेसे, अित्यंभूत माहिती आहे. माणूस? '(च माणूस मी ओळखतो. मुलांनी

त्या दिवशी रात्री पंथसच्याचर्ची ध शेजारी मी अंधारावून सभा अैकत होतातक माझ्याबरोबर युवक कांग्रेसचा पदाधिकार म्हणून प्रेमानंद आवले होता. महाराष्ट्र कांग्रेसचे सेक्रेटरी गोविंदराव आदिक होते. येवढेच काय आपले मंत्री, अंतुलेसाहेब पण गाडीत बसल्याबसल्या सभा अैकत होते. पण गडवड व्यायामा आत ते गाडीने निघून गेले.

सभा व्यवस्थित चालली होती.

बाजूच्या कट्ट्यावरची माणसे ठरवून बसल्यासारखी बसली होती. आपापसात काही निरोपानिरोपीही चालली होती. मला ती माणसे माहित होती. अिथे समारच दहावारा विल्डगमध्ये पोलीस राहतात. त्यांची मुले अिथे या बावतीत फार प्रसिद्ध.

नेहमी सभेच्या स्टेजच्या मागे बंदोबस्त असतो. तो फोर्स गोंधळाच्या आधी काही बेळ काढून घेयून पलिकडे अुभा केला गेला. हे मला विचित्रच वाटले.

सभेला हजार दीड दोन हजार लोक असतील.

आमच्या कांग्रेस कमिटीचे ऑफिस-वरोबर स्टेजच्या लायनीतच आहे. सभेत आक्षेपार्ह कोणीच काही बोलले नाही.

दगडफेक सुरु झाल्यावर आम्ही आमच्या ऑफिसात शिरलो. तिथल्या पत्र टाकायच्या फटीतून बाहेरचा सीन पाहू शकलो.

बाहेर नुसता हलकल्लोळ चालला होता. आमच्या ऑफिसच्या आश्रयाला अेक पोरगा आला होता. पोलीस ऑफिसात घसले आणि त्याला जबरदस्त मारत बाहेर ओढत नेले.

नंतर दुसऱ्या दिवशीपासून युद्धच सुरु झाले.

या सगळ्या प्रकारात पोलिसांचे वर्तन फारच वाबगे होते. अिथे सुर्वे आणि सावंत नावाचे अिन्स्पेक्टर्स आहेत. त्यांना मी कितीतरी वेळा म्हणालो की आधी अिथल्या गुंड लोकांना पकडून आत घाला. आणि हे दोन्ही समाजाच्या बावतीत करा. माझी हरकत नाही. पण व्हायचे ते अुलटच. दलितांच्या बाजूची दोनशेवर माणसे पकडली. आणि सवर्णांचा अेकही माणूस (पान १६ पाहा)

ता-

शजमधील वर्ग. प्राचार्य प्रवेश
रतात. वर्गातील गोंधळासंबंधी
कारण वांचावं सांगण्यासाठी ते अेका मुलीला
जाते. त्वात. आता वर्गातील मुलांची नावं
आची शय्यांनें भर वर्गात सांगून 'प्रिन्सिपाँलचा
हे. आपल्ये' होणं कोण पत्करणार? ती बिचारी
(प्रसिद्ध) आली घालून अुभी राहाते. यावर प्राचार्य
गोंधळावं म्हणतात, "अेवढी लाजू नकोस. मी
हाली तुला पाहायला आलो नाही. माझी
बायको तुझ्यापेक्षा सुंदर आहे." या प्रकरणी
नंतर बराच गहजब होतो आणि मुलं प्राचार्यांना
जाहीर माफी मागायला लावतात.

—
आपल्या तकारी स्टुडन्ट कौन्सिलच्या
मेंबर्संतर्फ मांडण्या विद्यार्थ्यांना प्राचार्य
म्हणतात, "तुम्ही त्या भाडखाअ अेंटातके
का येता? — मला डायरेक्ट भेटत जा."

बारामतीतील कॉलेज विद्यार्थ्यांची यथास्वी मोहीम

प्राचार्य हटाव!

"अहो सर, १५ अऱ्गस्टला काही
कार्यक्रम बसवायचे का?"

"बसवा ना. तुम्ही त्या सुव्याला भेटा."

('तो सुर्वे' म्हणजे हिंदी विषयात
डॉक्टरेट मिळवलेले प्राध्यापक. विद्यार्थ्यां-
देखत प्राध्यापकांना अुलेख येणेप्रमाणे.)

—
"तुझे अुत्पन्न पाच पैसे का असेना-
मला स्टुडंट अेड फंडातून मदत करायची नाही.
काय म्हणणं आहे?"

"सर, माझा फार्म का अडवता?"

"तू हे अुद्दटपणे विचारू नकोस."

"सर, जर माझ्या हातून अुद्दटपणा
झालेला असेल तर मी माफी मागतो."

"गप्प बस. अुद्दट मुलाने माफी
मागायची नसते."

—
"तुम्ही मला काय करणार आहात?
मी मेलो तरी खुर्ची सोडणार नाही. आणि
तुम्ही निषेधच करणार असाल तर मी
स्वतःला . . . जाळून घेअन!"

"जुने प्राचार्य डॉ. अवकोले प्रकृती-
स्वास्थ्यासाठी आणि लेखन-वाचनाला भरपूर
वेळ मिळावा म्हणून प्राचार्यपदाचा राजिनामा
देअून जयसिंगपुरला गेले. ('तेही मुलांच्या
तासाला कंटाळूनच गेले' असा बोभाटा
लोकल कमिटीचे अेक सदस्य करत आहेत.
पण तो खोटा आहे.) आणि त्या ठिकाणी
प्राचार्य म्हणून श्री. सनतकुमार भोरे आले.
आल्या दिवसापासून गेले दोड वर्ष वरीलप्रमाणे
अनेक 'गमतीशीर' घटना घडत होत्या.
विद्यार्थी, विद्यार्थिनी, प्राध्यापक कोणाचाही
अेकेरी अुलेख! अधूनमधून पद्धतशीर
शिव्यासुद्धा! —

बारामतीतील तुळजाराम चतुरचंद
कॉलेजमधील विद्यार्थ्यांविद्वल बारामतीकरांना
प्रेम आणि कौतुक आहे. बांगला देश, दुष्काळ
अशा कठीण प्रसंगी ही मुले रक्तदान, गुप्तदान,

हे विद्यार्थ्यांना पटत नव्हते. त्यांनी प्राचार्यांना
'राजीनामा स्वीकारू नये' असे सांगितले. हे
प्रकरण अशा रीतीने वाढण्यापूर्वीच मिटवले
गेले.

परंतु सहनशीलतेलाही अवेर सीमा
असते. कितीही ज्ञाले तरी तरुण रक्त आहे
ते! १७ डिसेंबरला कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांनी
जनरल सेक्रेटरी नंदू निकम यांच्या अध्यक्षते-
खाली गावातील माश्तीच्या देवळात अेक
सभा घेतली. या सभेत मुलांनी खुल्या दिलानं
प्राचार्यांविषयी आपल्या तकारी मांडल्या.
आणि १८ तारखेपासून प्राचार्य जोपर्यंत वेमुदत संपावर
राजीनामा देत नाहीत तोपर्यंत वेमुदत संपावर
जाण्याचा निर्णय घेतला.

१८ डिसेंबरला प्राचार्यांना अेक पाच
कलमी आरोपपत्र विद्यार्थ्यांनी दिले. त्यात
कलमी आरोपपत्र विद्यार्थ्यांनी दिले.

त्यांच्या राजीनाम्याची मागणी करण्यात
आली होती.

आणि त्याच दिवशी गावातून शांतपणे
मोर्चा काढण्यात आला. १२०० मुलं आणि
२०० मुली तीनतीनच्या रांगा करून मोर्चातून
चालले होते. मागंपुढं पोलिसांची गाडी होती.
या मोर्चात प्राचार्यांविरुद्ध घोषणा दिल्या
जात होत्या—

'प्रिन्सिपाँल हटाव— कॉलेज बचाव.'

'बांडी मेंबर्स— जागे व्हा—'

'प्रिन्सिपाँल भोरे— राजीनामा द्या.'

'राजीनामा— दिलाच पाहिजे.'

या मोर्चात मुलीसुद्धा असल्या-
कारणानं अेकून मोर्चाविद्वल गावाचं मत
चांगलं झालं. हा मोर्चा अत्यंत शांतपणे पार
पडला. याच दिवशी बारामतीतील बार
असोसिएशनने अेक पवक काढून या मोर्चाला
आणि अेकून चळवळीला आपला पाठिंबा
घ्यक्त केला.

या मोर्चानिंतर लोकल मॅनेजमेंट
कमिटी खडवडून जागी झाली. बांडी मेंबर्सनी
विद्यार्थ्यांना 'गुरुवारी २० तारखेला सकाळी
११ वाजता कॉलेजवर निर्णय जाहीर करतो'
असे सांगितले.

गुरुवार, ता. २० डिसेंबर. गावातील
आठवड्याच्या बाजारचा दिवस! ११

वाजेपर्यंत मुलं कॉलेजच्या आवाराबाहेर घोषणा देत शांतपणे बसून होती. बॉडी मेंबर्सनी 'प्राचार्यांना तीन महिने रजेवर पाठवतो. राजीनाम्याचा पुढे विचार करू' असे सांगितले. मुलांना 'लेखी राजीनामा'च हवा होता. बॉडी मेंबर्संच्या तोंडी आश्वासनावर कोणाचाच विश्वास नव्हता. संतप्त मुलांनी फलांग-दीड फलांग अंतरावर असणाऱ्या प्राचार्यांच्या घराकडे धाव घेतली. पोलीस बरोबर होतेच. मुलं तिथं पोचल्यानंतर त्यांना समजलं की— 'लोकल कमिटीचे अके सदस्य मुंबाईकर. यांनी प्राचार्यांना पळवून नेलं' (खरं तर ही चक्क अफवा होती. सर आतच तो.) अथं काही मुलांचा तोल सुटला आणि प्राचार्यांच्या घरावर दगडफेक सुरु झाली. टळठाळीत डुपार, पोटातील भुक्का डोंब, बॉडी मेंबर्सनी केलेला आश्वासन-भंग आणि त्यात ही पळवापळवीची अफवा! परंतु जनरल सेक्रेटरी नंदू निकम आणि दिलीप करू

'नवरंग क्लॉथ सेंटर'पाशी— तर 'नवरंग' जळून खाक झात्याची बातमी मुंबाईकरांच्या दुकानापाशी. प्रत्यक्षात मात्र दोन्ही दुकाने ठंणठणीत शावुत! काहींना ही सीमावादाचीच दंगल वाटली. 'कोल्हापुरहून ट्रकनी माणसं औलीत आणि अड्यांची हॉटेलं जाळत मुटलीत' ही अेक अशीच सनसनाटी अफवा! बाजारकरू खेडुत मात्र या अफवांमुळे सैरावैचा धावू लागले.

सर्व राजकीय पक्षाचे पुढारी मुलांना अुत्सूक्ष्मपणे 'मळदर्शन' करण्यासाठी हजर झाले. परंतु मुलांनी 'त्यांना स्पष्टपणे 'नो, ठवळाठवळ' असं बजावलं.

आणि याच दिवशी दुपारी चार वाजता नगरपालिकेत नगराध्यक्ष विनोदकुमार गुजर, तहशीलदार पाठक, मैर्नेंजिंग बॉडीचे सभासद, पोओस सब-अन्स्पेक्टर, नगरपांतिकेचे अुपाध्यक्ष आणि विद्यार्थी नेते यांची मिटींग झाली. 'प्राचार्यांना दीर्घ मुदतीच्या रजेवर पाठवायचे आणि नंतर त्यांना राजीनामा

अगोदर जर भेटले असते तर तो होणाऱ्या या रोगाला अपरेशनच नसता. विद्यार्थ्यांनी यापुढे विश्व की येथे जहांगीराची घटा बांधले प्राध्यापकांपैकी सगळ्यांच्याकुलुप! अक प्राध्यापक म्हणाले, नोकर. आम्ही काय बोलणार?' (ख दुसरे प्राध्यापक म्हणाले, "मुलांनी शक्ती विद्यायक कार्यसाठी खर्ची ध हवी." (मग केलं हे कार्य विधातक का?) आणखी अेक प्राध्यापक म्हणा "या प्रकरणी विद्यार्थ्यांची जास्तीत जास्त सहनशीलता दिसून आली. हे प्रकरण गेल्याच वर्षी कसे घडले नाही याचे आशचय वाटते." (प्राध्यापक अगोदर बोलायलाच तयार नव्हते. परंतु 'ना ना करते' बोललेत ते असे.) अेका प्राध्यापकांचं मत असं, 'हे सगळं होण्याचं कारण Communication gap! मुलं आणि प्राध्यापक, प्राध्यापक आणि

ग्रामीण युवक आपले प्रश्न जागरूकतेने सोडवू शक्तात...

व प्रकाश अिगवले या विद्यार्थी नेत्यांनी दगडफेक करणाऱ्यांना वेळीच आवरले.

हा सर्व प्रकार गावाबाहेर— कॉलेज आणि प्राचार्यांच्या घराकडे घडला होता. परंतु याच जमावाचे रूपांतर मोर्च्यात होण्यात यांच्यांना निघाला. मोर्चा गावात शिरल्यानंतर काही गुंड येण्यात त्यात मिसळले. बाजारचा दिवस असल्याने गुंडांना हात धूवून घेण्यास ही संघी चांगली वाटत होती. मोर्च्यात गुंड शिरल्याचे लक्षात आल्यानंतर विद्यार्थी नेत्यांनी दुकानादारांना हात जोडून 'कृपया दुकाने बंद करा. नाहीतर गुंड गरफायदा घेतील' असे सांगितले. विद्यार्थ्यांचा 'बारामती बंद' करण्याचा मुळीच अुद्देश नव्हता. कारण मोर्चा संपल्यानंतर स्वतः विद्यार्थ्यांची दुकाने अुद्दिष्यास सांगितले.

हा मोर्चा सल्लागार समितीचे चेअरमन जंबुकुमार शहा (सराफ) यांच्या दुकानासमोर आला. हे अेवढे मोठे सोन्याचांदीचे दुकान 'अुघडे' असताना मोर्चा शांतपणे घोषणा देत पुढे गेला. तीच गोष्ट मार्णिकचंद तुळजाराम शहा यांच्या दुकानाची. विद्यार्थ्यांनी दहशतवाद, हल्लडवाजी केल्याचे काही वरंमानपवांतील वृत्त 'धादांत खोटे' असल्याचे बॉडी मेंबर्स, पोलिसखाते, नगराध्यक्ष विनोदकुमार गुजर आणि गावातील व्यापाऱ्यांचे मत आहे.

परंतु या दरम्यान गावात अफवांचे अेकच पीक अुठले, 'मुंबाईकरांचं दुकान जाळल' अशी अफवा पलीकडच्या रस्त्यावरील

द्यायला लावायचा' हे मॅनेजमेंट कमिटीने मान्य केले. मॅनेजमेंटचे तोंडी आश्वासन पुढे पाळले जाओली याची जबाबदारी नगराध्यक्ष आणि तहशीलदार यांनी घतली. आणि विद्यार्थ्यांच्या 'प्राचार्य हटाव' मोहिमेची समाप्ती झाली.

या मोहिमेबाबत अँड. सुभाष ढोले यांनी विद्यार्थ्यांना वेळोवेळी मार्गदर्शन केले. कॉलेजचे जी. अंस. नंदू निकम, दिलीप करे, प्रकाश अिंगवले, शिवाजी जगताप, काशिनाथ घोरपडे, लाला भोसले, बालासो शिंदे, पारसमल ओसवाल, यशवत दामोदरे अ. विद्यार्थ्यांचा ही मोहीम यशस्वी करण्यात पुढाकार होता. ००००

लोकल मॅनेजमेंट कमिटीचे सेक्रेटरी डॉ. कोठारी यांना भेटलो. त्यांच्या घरीच त्यांचे मेहूणे अत्यवस्थ असल्याने फारसं बोलता आलं नाही. डॉ. कोठारींचं म्हणणं असं, 'प्राचार्य असं वागत होते याचा आम्हाला पत्ताच नव्हता. आम्हाल आमच्या पाल्यांनीही ही गोष्ट कानावर घातली नाही.' सर्व बॉडी मेंबर्सनी हात नुदा अुगाळ्ला. दीड वर्ष घरोघर प्राचार्याविषयी चर्चा चालू असताना अेकाही बॉडी मेंबरला याचा पत्ता नसावा हा नुदा कुणालाच पटणारा नाही.

चेअरमन जंबुकुमार शहा म्हणाले— 'प्राचार्यांची भाषा त्यांना भोवली. मानस-शास्त्राचे प्राध्यापक असूनही मुलांशी कसे बोलावे हे त्यांच्या लक्षात आले नाही याचे आशचय वाटते. विद्यार्थी किंवा पालक हे

प्राचार्य, प्राचार्य आणि मॅनेजमेंट, मुलं आणि मॅनेजमेंट यांच्यामध्य कोणत्याही प्रकारचा संवाद साधला गेला नाही. या मोर्च्यात राजकीय पुढाऱ्यांना विद्यार्थ्यांनी घुसू दिले नाही. ते बरं केलं.

बारामतीचे नगराध्यक्ष विनोदकुमार गुजर यांनी विद्यार्थ्यांचा दंगलीशी बिल्कुल संबंध नव्हता हे आवर्जन सांगितले. पोलिस-खात्यानेही हेच मत व्यक्त केले.

या 'प्राचार्य हटाव' मोहिमेमुळे ग्रामीण युवक संघटीतपणे आपले प्रश्न जागरूकतेने सोडवू शक्तात हे सोष्ट झालेले आहें. संघटीतपणे प्राचार्य हटवण्याचे महाराष्ट्रातील है अपवादात्मकच अुदाहरण मानावे लागेल.

—मुकुंद टाकसाळे

रोगोहर

पुढील अंकात-

मानवत खून कहाणी

पाने : ३२ • मूल्य ६० पैसे

या अंकात जागेजभावी दावा कोणके परिचय प्रसिद्ध होय शक्त नाही. विलगीर आहोत. हा लेख बहुदा १० फेब्रुवारीच्या अंकात प्रसिद्ध होआल.

३

ता॑ सिनेमासृष्टीस अलिकडेच
नीरज' यानी "कालखकी
म्हणून संबोधले होते त्यावेळी
जाते. नाल्यांनी तीव्र प्रतिक्रिया व्यक्त केली.
मतः कवी नीरज यांना पुढे चित्रपट
ची शय्या मिळणे कठीण ज्ञाले. परंतु अेवढाने
हे. आफल्यांमिळणे कठीण ज्ञाले. परंतु अेवढाने
णि संघर्ष ग्रती लपू शकत नाही. कवी नीरज
) प्रसिद्ध शब्द अगदी बरोबर होता. आज
गोगाबूनमाव्यवसाय आर्थिक आणि नैतिक
सृष्टाचाराचे अग्रेसर क्षेत्र बनले आहे.
यात तिळमावही शंका नाही.

आर्टिस्ट म्हणून त्यांचे अंधकारमय जीवन प्रकाशाने अुजळून निघणार नाही. फिल्म अुद्योगातील मोठे कलावंत छोटाचा लोकासाठी मोठाचा अर्थाचे शब्दप्रयोग घापरतात आणि केवळ आपल्या शाब्दिक अुदारतेचा परिचय करून देतात, प्रत्यक्षात यापलिकडे ते जात नाहीत. वस्तुत: उस्ट्राईशिवाय कोणताच चित्रपट तयार होत नाही. हेच लोक रुपेरी पड्यावर सैनिकाचा पोषाख घालून लढताना दिसत तर कुठे हिरो-हिरांजीनच्या अवतीभवती घोटाळून त्यांचे

फिल्म संसार : भ्रष्टाचारचा बाजार

फिल्म अुद्योगाचा सारा आर्थिक डॉल 'ब्लॅक मनी'वर चालला आहे. आज तेजीत असलेला टाँप कलाकार चित्रपटासाठी जो पैसा घेतो त्यातला अधिकतर 'ब्लॅक मनी'च असतो.

गेल्या महिन्यात अभिनेता धर्मद्र
 याने दिल्लीत आयोजित केलेल्या अेका
 पत्रकार बैठकीत कुणी अेकाने अेकस्ट्राविषयक
 सहजच प्रश्न विचारला. त्याबरोबर धर्मद्रने
 त्या पत्रकाराला अेकस्ट्रांना ज्यूनीयर आर्टिस्ट
 म्हणा असे म्हटले होते.

परंतु नावात काय ठेवले आहे असे
 'शेक्सपीयर' म्हणतो अकेस्ट्रांना ज्यनीयर

ग्लॅमर (glamour) वाढवितात,
 असे असले तरी सिनेमात अेक्स्ट्रा^{चे} आयुष्य
 म्हणजे अेक वेगळाच जीवनसंवर्ध असतो.
 आज प्रथम श्रेणीच्या (First grade)
 अेक्स्ट्राला २६ रुपये तर द्वितीय श्रेणीच्या
 (second grade) अेक्स्ट्राला १३ रुपये
 प्रत्येक दिवशी वैतन मिळते. त्यात पुनः
 सप्लायर्स, आणि अेंटंगना खण ठेवले

तरच साधारणतः अेका अेकस्ट्राला महिन्यातून
८ ते १० दिवस काम मिळते. प्रायः हे लोक
आपल्या मिळकंतीचा काही हिस्सा सप्लायर्स
आणि अंजेंटाना देत असतात. सिनेमात
अेकस्ट्रा म्हणून काम करणाऱ्या तरुणीचे
याशिवाय अनेक प्रकारे शोषण केले जाते.
प्रोड्यूसराचे चमचे आणि युनीटमधील
कित्येक लोकांच्या मनोरंजनाचे साधन
बनून त्यांना राहावे लागेत, आणि त्या बदल्यात
हिरांगीन बनविष्णाची कोरडी आशवासने
त्याना दिली जातात. मात्र नारकिय जीवन
जगत असलेले 'अेकस्ट्रा' लोक आपले
तोंड अघड शक्त नाहीत.

या संबंधात मध्यंतरी अेक विचित्र
 घटना घडली. थेका तरुण निर्माता दिग्दर्शन-
 काने मुंबाईतील टी. व्ही.साठी अेक्स्ट्राचा
 गंभीर प्रश्न सादर करणारी “ये अंजाने”
 नावाची फिल्म तयार केली होती. ती फिल्म
 पाहून सिनेमाक्षेत्रात मोठे वाढळ अृठले होते.
 आणि अेक्स्ट्राना काम मिळणे कठींग झाले.
 या प्रसंगानंतर मोठ्या मुऱ्यकीने समझोता
 झाला; म्हणूनच विचारे अक्स्ट्रा आज
 आपले तोंड अघडण्यास घावरतात.

फिल्म ओवरस्टॉजचा असाही वापर

ग्राप्ताहिक मनोहर : २७ जानेवारी १९७४

व्हायूचर्सवर सह्या द्याव्या लागतात. हे व्यवहार सर्वांस चालतात.

अिन्कमटेंक्स (Incometax) ला फिल्मी लोकांचे काळे धंडे माहीत असतात परंतु पुराव्यासकट त्याना पकडल्याशिवाय. काहीच करता येत नाही. यापूर्वी अनेकदा फिल्मी लोकांच्या घरावर, लांकसंवर छापे पडले आहेत. लाखो रुपयांच्या नोटा, दागदागिने स्टासेच्या बेडरूम, वाथरूम-मधून हस्तगत ज्ञाले आहेत. आपले काळ धन परत मिळविण्यासाठी फिल्मी लोक काहीही खोटे बोलण्यास नेहमीच तयार असतात.

काळचा धनाची पांढरी पावती

शेवटचा अपुय म्हणून मानवीय मंद्यापर्यंतही धाव घेतात. काळचा धनाविषयक अेक हिरांगीन म्हणते की, 'ते धन अमूक अेका देशाच्या राजाने तिच्या संरक्षणार्थ तिला दिले आहे' तर दुसरी आपल्या वकिलामार्फत सांगते की, 'हा सारा पैसा तिला तिच्या प्रेमिकांकडून त्यांच्या सेवेबद्दल अुपहारूपाने मिळालेला आहे. काळचा पैशाचे विष फिल्म अुद्योगाच्या नसानसात भिनले असल्याने त्यापासून कुणाचीही सुटका नाही. प्रत्येकजण काळचा पैशाच्या वाहत्या गंगत हात धूऱ्यान घेतात. हल्लीच अेका हास्य अभिनेता निर्मात्याला सत्तारूढ पक्षाच्या फंडासाठी सहमय करण्यास सांगण्यात आले. तेव्हा लेगेच त्याने नोटाचे पुडके समोर केले. जेव्हा पावती देण्यात आली तेव्हा तो हसून म्हणाला.

"माझा बँक बॅलन्स नील आहे हा बँकमनी आहे. पावतीवर अेक शुभकांक्षी लिहा." अशा तळेने त्याला काळचा धनाची पांढरी पावती मिळाली.

विशेषत: राजकीय पुढारी आणि नीतीमूल्यांचा संबंध नसतो. परंतु हल्ली सेन्सार बोडवीचे सन्माननीय सदस्यही काळचा पैशाच्या किमयेपासून दूर राहू शकत नाहीत. कारण अलिकडेचे नग्नसेक्सचे पण धार्मिक भावना दुखावाणारे काही चितपट सेन्सारने संमत केले होते त्यास चांगलाच विरोध ज्ञाला. त्यामुळे आता सेन्सारकडे पाहण्याची सर्वसामान्यदृष्टी बदलली आहे. या संबंधात चौकशी केली जाणार आहे असे कळते.

हल्ली काळचा पैशाने संवंच काही खरेदी करता येते. लेखकही वश केला जातो. पाटर्चामध्ये अुंची मद्य पाजन विविध प्रकारचे अुपहार व जाहिरातीची लालसा दाखवून निमति आणि वितरकांचे प्रसिद्धी अधिकारी त्यांच्या चित्रपटाची जास्तीत जास्त (चांगली वाथीट) पब्लिसिटी करून घेतात. ते म्हणतील तशी समीक्षणे

मानवतची खून-कहाणी :

स्पॉट न्यूज पुढील अंक वाचाच !

प्रिय दत्ता सराफ,
सप्रेम नमस्कार

तुमचा मजकूर
जुळवत असतानोच्च फार
भयानक अशा स्वरूपाचे
खून पडले. तीन दिवस
मानवतातच मुक्काम
पडला. कडाक्याची थंडी
आणि जेथे खून पडताहेत
तेथेच - शेतात रात्रीचा
मुक्काम. बंरोबर कंदील
आणि कुन्हाड. किती

थिल असेल याची कल्पना करा. वातावरणच असे - खून नुकतेच ज्ञालेले. झोपच येणे कठीण. मग भागील खूनांबाबत पोलिसांशी गप्पा मारत - अधेमधे शेकोटी शेजारी, अधेमधे शेतातून चक्कर. बरेच लिखाण त्याच कंदिलाखाली केलंय. परिणाम : झोपेचे खोबरे आणि थंडीमुळे ताप. पण थिल मात्र टेरिफिक ! आता काहीतरी होअील.. मग काहीतरी होअील असे सारखे वाटायचे. खुनी लोक आसपास तर वावरत नाहीत ना, ही थरकाप उडवणारी भीती सतत मानगुटीवर...

तर हे निळू दामल्यांचे पत्र, चक्र मानवतहून लिहिलेले आणि तेही खुनांच्या 'स्पॉट' बरून ! त्यांची 'मानवतची कर्मकहाणी' देखील हतात पडली आहे. सोबत पाच-पंचवीस फोटो. प्रदीर्घ कहाणी अेकाच दमात वाचून काढली. धीर धरणे शक्याच नव्हते ! डोके अक्षरशः चक्रावून गेले. ही कहाणी तुम्हीदेखील अशीच अेका दमात वाचणार आहात, आणि तुमचेदेखील असेच डोके चक्रावून जाणार आहे.

मानवाची अितकी भयानक हत्या आमच्यातरी वाचनात नाही. महाराष्ट्राच्या पोलिस खात्याचा देशात आणि परदेशात देखील लौकिक आहे. मानवत जेमतेम दहावंधरा हजारांचे खेडे. तेथे म्हातारी शिंकली तरी सगळचा गावाला समजावे. मग या तब्बल बारा खुनांचे काय ? त्यांना वाचा कशी फुट नाही ? अेकांक आश्चर्यच वाटते. असो - तर निळू दामल्यांनी निवेदन केलेली, मानवतची प्रदीर्घ कर्मकहाणी, भरपूर फोटोसह ३ फॅब्रिकारोच्या, म्हणजे पुढच्याच अंकात प्रसिद्ध होत आहे. तोवर अणखी खुन न पडोत किंवा यापुढे अजिबातच न पडोत ही प्रार्थना !

-संपादक

(Reviews) छा प ली जातात. अेखादाच निर्माता या प्रकारास अपवाद ठरतो. तेव्हा त्यावर संडेतोड टिका केली जाते.

फिल्म पत्रकार (Film journalist) सुद्धा यास तेवेच जवाबदार आहेत. ग्लॅमर दुनियेच्या आसपास राहूनही ज्या पत्रकाराला धड खायला मिळत नाही. त्या पत्रकाराला फुकटचे अुंची मद्य आणि अुपहार खरेदी करण्यात यशस्वी होतात. अेखादा स्वाभिमानी, धेयवादी पत्रकार जेव्हा स्वतःना आत्मा विकण्यास तयार नसतो तेव्हा त्याच्यावर

अनेकप्रकारे दबाव आणण्याचा कसोशीने प्रयत्न केला जातो. जाहिरात बंद करणे, हे वितरकाच्या प्रसिद्धी अधिकान्याच्या हतातील मोठे हत्यार समजले जाते. लहान प्रमाणात प्रसिद्धी होणाऱ्या पत्रपत्रिकांचे अस्तित्व जाहिरातीविना असंभव असते. कधीकधी तर मोठ्या वर्त मानवताच्या प्रतिनिधीवरही दाब आणण्याचा प्रयत्न केला जातो. जेव्हा समिक्षक त्या प्रभावात यत नाही तेव्हा संपादकाशी संपर्क साधून समीक्षक बदलण्यास सांगितले जाते. परंतु

(पान २१ पाहा)

त

वरण व
जाते.
आची शब्द
हैं आपले
गिं संघर
(प्रक्रि
तीण)

चेहरा हा स्नेहभराचा, ममतेचा !

६ देशपरदेशाचा प्रवास भाषण किलाने करीत असता. पण हा विमानश्रवास केवळ सांधा प्रवास वहे. हा तुमचा प्रवास मोठ्या रुबाशात, आरामात झायला हवा आणि आपल्यासारख्याच सुजनांच्या सहवासांत.

थाणि इथर्च या प्रवासात आपल्यालुढे बाबरत असलेल्या चेहराचा ग्रन्थ येतो. हा चेहरा स्नेहभराने ममतेने भरलेला हवा. आपल्याच भाषेत आतवीत करीत असावा; आहार विहार, संस्कृती या बाबतीत आपल्यांनी एकरूप पावलेला असावा. आपल्या आवडीनिवडी त्यानं जाणलेल्या असाध्या ग्रन्था हा आमच्या विमानात तुम्हाला सतत खेटणारा चेहरा द्विंदजे आमच्या विमान-परिचारिकेचा किंवा एअर होटेसचा !

तिच्यात असं काढी आहे की जे बर्णन करून सांगता नाही येणार ! जे काढी आहे ते तुम्ही समरू पाकणार नाही, पण जाणू मान शकाल. ७ खांबदूल स्तुती करीत नशल दरी भनोयन इतन मात्र राहाल ! आणि असे क्षण घ्यांजे-ज्यावेळी भारतीय पद्धतीचं जेवण दिल्या हातून आपल्याला मिळत असत किंवा आरामासाठी आणखी एकादा काय, तुमची टांवेळ— किंवा बालगोपाळांची ती ज्यावेळी हंसत ऐझत असते, आपली डिगरेड रेत्कूत देऊन आपली देवा करीत वसते ।

इसर कोणत्याही एअर लाईनमध्ये लाभू शकणार नाही कशा स्नेहभाबाचा, मायाममतेचा वर्चव आमची विमान-परिचारिका आपल्यावर करतांना आपल्याला आढळून येईल.

पुढील लेपेत आपण ज्यावेळी विमानप्रवास कराल, त्यावेळी आपल्या देशाच्या एअर लाईनचं अवृत्त एअर इंडियाचें नांद अवश्य व्यापारात ठेवा. आरतीय घृणजे काय, त्यांच्या मुखावर दिसत करूं कुलविता येईल हे आम्ही यनोमन जाणलं आहे.

दोन वर्षांपूर्वी दादरला साहित्यिक समाजाचं काढी देण लागतो काय? यावर पेरिसंवाद झाला होता. संदर्भ युद्ध-काळाचा त्यावेळी रसेश मंत्री यांनी अंक मार्मिक विधान केलं होतं. आमचा मराठी साहित्यिक खरोखरी कुणाचं देण लागत असेल तर पाश्चात्य साहित्यिकांचा! पाश्चात्य साहित्यिकांचं मराठी साहित्यिकांवर अितकं त्रण आहे की ते आजच्या काय, पुढल्या सात पिंडांना फडण शक्य नाही! असं अंक क्षण 'सत्यकथे'च्या जानेवारीच्या अंकात

मंत्यांनी पुढल्या सत्यकथे पत्र लिहून त्या राहिलेल्या चारआठ ओळीही रूपांतरीत असल्याचं नमूद केलं!

ग. दि. माडगळकरांनी अंका दिवाळी अंकात अंक कथा लिहिली. ती अप्रीटमध्यल्या अंकाकथेवर आधारीत असल्याचे पत्र अिरावती कर्वे यांनी सत्यकथेकडे पाठविले. गदिमांनी स्पष्ट खुलासा केला माझी गोष्ट खरी आहे. (म्हणजे आधार घेतला ही गोष्ट!) मी ते मान्य करतो— हे कृतम! थुगाच थातुरमातूर खुलासा नाय पायजेल!

पण कुठंतरी थांबलं पाहिजे. मु आधार घ्यायला हरकत नाही. अ पण तसं नमूद करायचं निष्काळ राहन जाता कामा नये! जोपर्यंत अ अिग्रजी पुस्तकांची आयात होत जोपर्यंत आपल्याकडची काही मंड वाचण्याचा अुपदेश्याप करत आहेत शर्विलकी अुजडात आणण्याचा

अंगिलशा दू अंगिलशा

व्हाया मराठी

छाया दातार या लेखिकेन मान्य केलं आहे. छाया दातार या वेगळ्या तऱ्हेच्या कथा लिहण्याचा, प्रथितयश लेखिका. त्यांनी सत्यकथेच्या दिवाळी अंकात 'वर्दुळाचा अंत' नामक सुरेख कथा लिहिली होती. ती वाचून गप्प वसावं की नाही? पण आपल्याकडे अनेक माधव मनोहरसं आहेत. छाया दातारांच्या बाबतीत ही 'माधव मनोहरगिरी' अनिल किणीकर व रसेश टिकेकर यांनी केली. त्यांना ही कथा 'वाचून 'मार दु नाँथ' ही फेंच शांट फिल्म आठवली. मग त्यांनी अुपदेश्याप करून पिक्चरची सिनेपिस मिळवली. अिग्रजी संवाद मिळवले. त्या संवादांची वर्तुळाचा अंतमध्यल्या संवादाशी तुलना केली आणि हे सर्व प्रकरण 'सत्यकथे'कडे पाठवले. धन्य या संशोधनाची! अेवढ्या श्रमात अनिल किणीकरनी चार अनियतकालिके काढली असती आणि राँय किणीकरनी अनेकदा मासिक बंद पाडून दाखवलं असतं!

तर हे पत्र छाया दातारना पाहावयास मिळाले की त्यांनी स्वतंत्रपणे 'सत्यकथे'कडे खुलासा पाठवला हे कळत नाही. परंतु त्यांनी आपण फेंच शांट फिल्मचा आधार घेतल्याचे मान्य केले आहे! कथा पाठवतानाच हे नमूद करावयास हवे होते. निष्काळजीपणामुळे राहून गेले. असं त्यांनी कबल केलं आहे. यानिमित्तानं अनेक आठवणीना अुजाळा मिळाला. मारं रसेशचंद्र पाटकर या कवींनी सत्यकथे अंक कविता लिहिली. ती अंक अिग्रजी कवितेचं रूपांतर असल्याचं शरद मंत्री या दुसऱ्या अंका कवींनं अुघडकीला आणलं. आपली कविता रूपांतरीत नसून स्वतंत्र आहे आपण आणखी चारआठ ओळी लिहिल्या होत्या त्या आपण खाली देत आहोत असा खुलासा रसेशचंद्र पाटकरनी केला. आणि त्या राहिलेल्या चार आठ ओळी खुलासेवजा पत्रात अुद्धत केल्या. आमच्यासारखे कळावे या खुलासाने गार झाले! भली खोड मोडली शरद मंत्यांची! पण कसलं काय हो! शरद

पण असो, रम्य त्या आठवणी हे खरं;

दाखवीत आहेत. तोपर्यंत संबंधितांनी काळजी घेणे अुत्तम! मराठीत अंका कथाकारांनी लेखनाची सुरुवात केली. निष्काळजीपणे केलेल्या चुकीने! ज्ञालं ती चूक कुणीतरी त्यांच्या पदरात घातली आणि ते त्यांनी अितकं मनाला लावन घेतलं की, त्यांनी कथालेखन बंद केलं. परिणामी अनेक चांगल्या पाश्चात्य कथा मराठीत यायच्या राहिल्या!

कधीकधी भीतीं अशी वाटते की अशा आधारीत कथेचं अुत्तम कथा म्हणून अिग्रजीत पुन्हा भाषांतर ज्ञालं. दिलीप चित्रेसारख्यांनी 'अँथॉलॉजी'मध्ये तिचा समावेश केला तर विचारा मूळ लेखक गोंधळून जायचा! तसं ज्ञालं तर मात्र अंक गोष्ट होअील. वर्तुळ पूर्ण होअील. बर्तुळाचा खरोखरी अंत होअील.

— पंचाक्षरी

ज्यूदो : एक खेळ

ज्यूदो हा खेळ खराच !

पण या जिहोच्या तरुण पिहोपुढे

शस्त्र न वापरताही

आत्मसंरक्षण कसे करावे

हे पटवून देणारे पुस्तक. . . .

संकलक : दि. मा. प्रभुदेसाई

पुरस्कार : वाळासाहेब ठाकरे

किमत ३ रुपये

के शव मिकाजी ढवळे, मिरगांव, मुंब अ ४

गल

ता

रण व जाते. ताची शय्या है. आपल्या निसंपत्रि) प्राणा गाठले. त्यांना शरद पवारांना गायला लावले. पण ते म्हणाले, अलेक्षणचे दिवस आहेत. अुगीच अकशेचवेचाळीस नको.

संध्याकाळी चब्बाणांची सभा पली-कडच्याच जांबोरी मैदानात होणार होती. तिथंही मी पोलीस कमिशनरना सांगत होतो, आमची माणसं मरत आहेत. तातडीची अपाययोजना करा. तेव्हा कुठे या अेकट्या सापडलेल्या विल्डगला पोलीस संरक्षण मिळाले. नंतर गच्चीवर पोलीस अुभे केले गेले. चब्बाणांची सभा तिकडे चालू असतानाच अिकडे दगडफेक चालू होतीच. शेवटी सभेनंतर अकशेचवेचाळीस लागू झाले.

'सभेत गवई, भैयासाहेब अंबेडकर होते ना?' 'ते पण तेही समोर येवढे चाललेले असूनही अिकडे आले नाहीत, दंगल शमल्यावर पुढारी आले. मंती आले. अमेदवार आले. पण चाळीतून कोणी फिरलेले मला माहीत नाही. गाडीतून येत. कॉलनीला चक्कर टाकून निघून जात. लोकांना धीर कोणी दिल्याचे अैकले नाही.'

'या दंगलीमागे कोणकोण आहेत?' 'दंगल करायला सगळे अेक ज्ञाले. कांग्रेस असो, जनसंघ असो, शिवसेना असो नाहीतर कम्युनिस्ट असो. या वेळी आपसातले वैर विसरून सगळे सवर्ण आम्हाला चोपायला अेक ज्ञाले होते. ओरवी मराठ्या-मराठ्यात किंती भांडणे आहेत. त्या समोरच्या, विल्डगच्या गंगचे त्यांच्या शेजारच्या विल्डगशी नेहमी भांडण असते. दोन्ही विल्डग मराठाच. नेहमी आपसात दगडफेक चाललेली असते. पण यावेळी तेही अेक.

अेकदा तर चिडून मी पोलीस कमिशनरना म्हटले, तुम्हाला आमचे संरक्षण करता येत नाही ना, मग निदान दीनतीन तास तुम्ही तिथला तुमचा पोलीस फोर्स काढून घ्या. आमचं आम्ही बघून घेतो. ते परवडेल. आमचे लोक किंती लढाऊ आहेत ते तरी दिसेल.

मी कमिशनरना हेही म्हटलं की, त्या शनिवारी रात्रीच्या सभेनंतर ढालेबरोबर अितर जी निरपराध माणसे पकडलीत त्यांना कशाला त्वास देताय? जे पंथरचे कार्यकर्ते असतील त्यांची सगळचाला तयारी असेल.

पान ९ घरून

पण सभेच्या तिथे होते, म्हणून पकडलेल्या बाहेरच्या गोरगरीबांनी काय गुन्हा केलाय? दहा तारखेला पगार आणि हे आत अडकलेत. यांच्या घरी आज चुली बंद आहेत. पण त्यांच्यावरच्या केसेस अजूनही काढल्या जात नाहीत. त्या धामधुमीत अेका आंधरांच्या लाही पकडले. हा आंधरा कसा दंगल करणार? आम्ही त्याला नंतर सोडवू आणले. धारी-गर्दीत चूक होते. पण पुढे त्याचा जवाब घेणाऱ्या, चार्जेशीट ठेवणाऱ्या सबविन्स्पेक्टरला हे साधे सुचू का नये?

बी. डी. डी. तली दलीत माणसे आजही बाहेर पडू शकत नाहीत. गिरणी कामगाराचा संपत्त आहे तेव्हा त्यांचा काही प्रश्न नाही. पण अितर नेते चार दिवस कामावरही मेले नाहीत. पगार घ्यायलाही जागू शकत नाहीत.

मी कीर्तीकरना विचारले, तुमच्या भंडारेसाहेबांच्या वेळी या चाळीमध्ये अशीच दंगल झाली होती ना?

सांगतो. त्यावेळी समोरच्या जांबोरी मैदानापलोकडे काही वर्वार्टस आहेत तिकडे म. गांधी अुतरले होते. आणि प्रसिद्धी मात्र गांधी हरिजन वस्तीत अुतरले आहेत अशी केली जात होती. भंडार आणि त्यांच्या मिवांनी मोर्चा काढून गांधीना काळी निशाणे दाखवली. मोर्चा परत असता सवर्णाचा त्यावर हल्ला झाला. पुढे पंधरा दिवस तूंबल दंगल चालली होती.

'तेव्हापासून ही तेढ आहे का?' '

'हो. त्यांचे अुट्टे त्यांनी आता काढले. तो राग मनात होताच. सवर्ण लोक अुट्टे काढल्याशिवाय स्वस्थ कसे बसतील?' '

'अिथे दलितांच्या अिमारती वेगळचा कशा?' 'त्या पहिल्यापासूनच तशा आहेत. अहो आत्मामुद्दा संमिश्र वस्ती जमत नाही. त्याकाळी तर कसले जमते? पुन्हा प्रत्येकाची आपल्या माणसाजवळ राहण्याची वृती असते.'

शेवटी निघताना त्यांनी सांगितले, मी पेपसंच्या प्रतिनिधीना दुसऱ्या दिवशी सत्यं माहिती सांगितली. ती मराठ्यात छापून आली. अिथले लोक चिडले. मला मर्डरच्या धमक्या येत आहेत. मला खाली घेराव करून ते लोक विचारीत होते की ही माहिती तुम्ही बाहेर का दलीत? मी सांगितले आमच्या आयावहिणीसमोर तुम्ही पैंट काढून शरीर प्रदर्शन करता, मी काय गप बसू काय? खरं बोलल्याबहूल मरायचं झालं तरी मरेन. पण ही दादाहिंगी सहन करणार नाही.

मी कांग्रेसमध्ये, मंत्र्यांबरोबर कधीमधी दिसतो म्हणून पोलीस अधिकारी, माझ्याशी

टरकून असतात. गोड बोलतात. पण करायचे ते करतात. त्यांना मी तोडावर म्हणालो, 'साहेब, तुम्ही तोडीन बोलत. नाही, ××× बोलता.' काय करू? अशा वेळी हेच अपशब्द तोंडात येतात.

त्यांचा निरोप घेअन निघालो.

या दंगलीत पोलिसांच्या मुलांनी मोठ्या प्रमाणावर भाग घेतल्याचे सगळचांच्या सांगाऱ्यात घेत होते. पोलिसांच्या तिथल्या अिमारती ही सगळचा कॉलनीचीच डोकेदुखी आहे. कारण ही मुले नेहेमी गुंडगिरी करतात आणि त्याविरुद्ध जवळच्या वरळी पोलीस चौकीवर कोणी तक्रार केली तरी त्याची कोणी दखल घेत नाही. कारण ही पोलिसांचीच मुले. चुकून कोणी सापडलाच तर त्याची लगेच सुट्का.

त्या लायनीत राहणाऱ्या अेका दलित पोलिसाला तो ड्रेसमध्ये असताना या पोरांनी मारले. त्याचे नाव, बक्कल नंबर मला माहीत आहे. परवाच्या दंगलीत सगळचात गंभीर गोष्ट अशी की त्यांनी आपापल्या बापांचे पोलिसी गणवेष (प्रत्येक पोलिसाकडे दोन गणवेष असतात.) चढवून दंगल केली. दगडफेक केली. या प्रकाराची दखल पोलिसखाते घेअील ही आशाच भावडी. पण पत्रकारांनी तरी घ्यायला पाहिजे होती. आजवर पोलीस ही कायदा, सुव्यवस्था राखणारी संस्था म्हणून पाहात आले. त्याची ही 'खासी' बाजू या निमित्ताने पाहायला मिळाली.

वॉलकॉट गंग नावाची गंग तिथे अस्तित्वात आहे आणि ती राज्य करते. त्यात ही मुले बरीच आहेत. चौपाटीवरच्या कपलसना लुटणे, मटका, दारू इ. व्यवसाय करणे हा त्यांचा कार्यक्रम. अशा गंगजना सध्या राजकीय आधार मिळतो तसा यांना आहे. जेव्हाना अंधार पूढू लागला होता.

वरळी नाक्यावरून युक्तांद्वा 'दलितांवरील पोलिसी अत्याचाराच्या निषेधार्थ' मोर्चा निघाला. अेकेक चाळ मारे पडत होती.

सिमेंटच्या बी. डी. डी. चाळींतले अंतरंग किंती अनपेक्षित होते. ओरवी ते समजले नसते.

वरळी नाक्यावरचा गजबजता रस्ता. दंगलीची अिथे कसली नावनिशाणीही नव्हती. समोरच्या फटपाथवर युक्तांद्वे चाळीसपन्नास कार्यकर्ते अुभे होते. हातात वरेचसे फलक होते. पुढे यवक क्रांतीदलाचा बॅनर होता. बरोबर कीर्ती कॉलेजचे तत्वज्ञानाचे प्रा. मे. पु. रेगे तिथे होते. दलित साहित्यिक बाबूराव बागूल आणि दव्या पवारही होती.

पार्ला कॉलेजचे तत्वज्ञान विभागाचे मुख्य प्रा. केलशीकर तिथे आले होते. ते ढांचेच्या त्या सभेला प्रथमपासून शेवटपर्यंत

हजर असल्याचे कळले. म्हणून त्यांना भेटलो. केळशीकर हे पन्नाशीचे, कृश, पांढऱ्या कपड्यात ले चष्मा घातलेले गृहस्थ.

ते म्हणाले, 'तुम्ही आजच्या नवाकाळ मधली नामदेव ढसाळची मुलाखत वाचलीत कां?'

मी हो म्हटले. त्या मुलाखतीत आम्ही हिंदू देवदेवतांसंबंधी त्या सभेत काहीही बोललो नव्हतो. असे म्हटले होते. आणि काय काय बोललो तेही सांगितले होते. ती राजकीय पक्षांवरील टीका होती.

केळशीकर म्हणाले, 'त्या मुलाखतीत म्हटलेले संपूर्ण सत्य आहे. ती मुले प्रक्षोभक, आक्षपाह काहीच बोलली नाहीत. देवदेवतांचा विषयच निधाला नाही.'

मोर्चा निधायच्या बेतात असताना पोलिसची जीप थांबली. हेलमेंटधारी अन्स्पेक्टर खाली अुतरले. विचारू लागले. तुमचा लीडर कोण? हुसेन दलवाओ पुढे ज्ञाला. अन्स्पेक्टर म्हणाले, 'तुम्ही कुठल्या रस्त्याने जाणार? द्या अिकडे बी. डी. डी. कडे जाणाऱ्या रस्त्याला १४४ लागू आहे. तिकडे जाता येणार नाही. तुम्हाला फक्त सरळ जाऊन परत येता येअल.'

'आम्हाला अमुक रस्त्याने जायचे आहे.' 'तो बंद आहे.'

'काही वेळापूर्वी कांग्रेसचा निवडणूक मोर्चा तिथून गेला होता.'

'त्यांनी आधी परवानगी घेतली होती.'

त्यावर थोडीशी बाचाबाची. नंतर रेग्यांची मध्यस्थी. शेवटी सरळ जाऊन परत यायचे ठरले.

घोषणा सुरु. मोर्चा चालू लागला.

चौक ओलांडला असेल नसेल तोच एक पोलीस जीप समोर येअून अुभी राहिली. असि. पोलिस कमिशनर बलसारा अुतरले. हुसेन पुढे होता. त्याच्या छातीवर बोट पिस्तुल-सारखे ठेवून ते म्हणाले, 'आय से, यू डिस्पर्स कॉम हियर.'

'तुमच्या अन्स्पेक्टरने आखून दिलेल्या रस्त्यानेच आम्ही जात आहोत.'

'कोण अन्स्पेक्टर?'

सगळ्यांनी त्या अन्स्पेक्टरकडे बोट दाखवले. त्याने ओशाळगत होअून मान झुकवली.

बलसारांनी त्याच्याकडे बघून हात अुडवला आणि अिकडे बघून ओरडले, 'आय से, यू डिस्पर्स, इट्स माय अॅर्डर.

पोलिसांनी हुसेनला धरले. गाडीत टाकायचा प्रयत्न केला. त्याने बैठक मारली. मोर्चातिल्या अितरांनीही बैठक मारली. पोलिस व्हॅन येअून अुभी राहिली. कोंबाकोंबी सुरु झाली. बघ्यांची गर्दी जमली.]

- डॉ. आंबेडकर रस्त्यावर मोर्चाची पळापळ झाल्यानंतर पडलेला वहाणांचा खच.

गाडी गली. रेग, बागूल, केळशीकर आणि आम्ही वरळी पोलीस स्टेशनला गेलो. बलसारांसमोर त्या भागातले कांग्रेस आमदार शारद दिघे बसले होते. त्यांनी रेग्यांची त्यांची ओळख करून दिली.

बलसारा म्हणाले, 'अमुक रस्त्यावर १४४ आहे की नाही हा प्रश्न नाही. या वरळी भागात टेन्यून निर्माण होता कामा नये, ही पोलिसांची जबाबदारी आहे. प्लीज अंडरस्टॅड अवर पोक्झिशन.'

रेगे अुठता अुठता त्यांच्या नेहमीच्या शांत आवाजात शिकवण्याच्या सुरात म्हणाले, 'देअर आर मेनी थिंग अिन द वर्ल्ड-' रेग्यांनी वाक्य तोडले.

बलसारा येस-येस म्हणून मान ढोलवीत होते. '...वुझिच पोलीस कान्ट अंडरस्टॅड' रेग्यांनी वाक्य पुरे केले.

- मारवीट झालेला अेक तऱ्ण.

बलसारा आ करून बघतच राहिले. आम्ही तिथून वाहेरू पडलो.

रिपब्लिकन पार्टीचे सुमंत गायकवाड ह्यांना भेटायला त्यांच्या नायगावमध्यल्या अॅफिसात गेलो.

त्यांची दंगलीबद्दलची थिअरी अशी. ढालेच्या त्या सभेच्याच वेळी पलीकडे जनसंघाची सभा चाल होती. ती संपूर्ण लोक अिकडे आले तेव्हा ही गडबड झाली. कारण ढसाळचे भाषण 'कडक' असूनही त्याच्या भाषणाच्या वेळी काही झाले नाही. कारण त्या वेळी ही मंडळी येथे नव्हती.

झाल्या गडबडीचा फायदा जनसंघालाच मिळारा. कारण रिपब्लिकनांची कांग्रेस-बरोबर युती होती. त्यातली जवळजवळ सगळी मत कांग्रेसला गेली असती. मध्यल्या दंगलीनं ती विशेषत: पोलिसांमुळे कांग्रेसविरुद्ध झाली. पण जनसंघ, हिंदू महासभा किंवा कम्यनिस्ट यांच्यापैकी कोणालाही मतं टाकण गैरसौंथीचं. म्हणून जी मतं कमी झाली ती कांग्रेसची. दलित वँथरच्या निवडणूक वहिष्काराविषयी काय वाटते?

आम्हाला त्यांनी अेकदा नीट विचार करावा असे वाटते. याच निवडणुकीवर वहिष्कार की सर्व निवडणुकांवर वहिष्कार? तसे असेल तर कधी नव्हत तो भतदानाचा हक्क आपल्या लोकांनी मिळवला तो सोडायचा कां? तो हक्क वापरून आपल्या समाजाला सत्तेचा आणि सवलतीचा लाभ मिळतो तो ध्यायचा की नाही? असे प्रश्न निर्माण होतात.

दुसरे असे की त्यांनी आपले मित्र कोण ठरवले पाहिजे. मग आम्हाला त्यांना मदत करायची की नाही ते ठरवावे लागेल.

मी म्हटलं, पण ते तर तुमच्यावर अुघडपणे टीका करतात.

ते म्हणाले, पण ते असंही म्हणतात, की दोन्ही गटांनी अेकदा आलं पाहिजे. याचा अर्थ

दलित पंथरचा मोर्चा. (डावीकडून) पहिले वार्ताहराच्या कामगिरीवर 'मनोहर'चे डॉ. अनिल अवचट, तिसरे आणि चौथे पंथर-नेते ज. वि. पवार आणि अर्जुन डांगळे

आमची फाटाफूट त्यांना पसंत नसली तरी आमचे नेतृत्व त्यांना मान्य आहे.

त्यांच्याबरोबर जेवण घेतले. आणि कोटीत आलो.

राजा ढालेला जामिनावर सोडण्याचा हुक्म झाला असल्याची बातमी कळती. त्यांचे वकील जयंत प्रधान यांचे सहाय्यक अऱ्ड. सुनील दिघे भेटले. त्यांना पोलिसांनी त्या सभेतल्या राजाच्या भाषणाचा वृत्तांत कोर्टी पुढे ठेवला का म्हणून विचारले. त्यांनी 'हो' म्हटले. त्यांना तो वाचायला मिळाला. त्या रिपोर्टीतही वृत्तपत्रात रिपोर्ट झालेली वाक्ये नव्हती, असे त्यांनी सांगितले.

दलित पंथरतर्फे नायगावच्या देवरुखकर चौकातून मोर्चा निघणार होता. त्या ठिकाणी जायला निघालो. वाटेत अेक दलित पंथरचा कुठल्यातरी शाखेचा दीडदोनशेंचा मोर्चा देवरुखकर चौकाकडे चालला होता. दादर स्टेशनकडून आंबेडकर रस्त्यावर मोर्चा येताना कोपन्यावरच्या अिमारतीवरून (तिच्यात खाली हाँटेल आहे) बाटल्या आणि काही दगड आले. थोडी गडबड झाली. पण मोर्चा लगेच पुढे जमा होऊन सुरळीत निघून गेला. हे अर्ध्या मिनिटात घडले. पण तेवढ्यात अर्ध्या अेक फलंगातली दुकाने भराभरा बंद झाली.

काही धाडशी लोक अर्धे शटर अघडे ठेवून काय झाले बघत होते. पाच मिनिटांनी सर्व व्यवहार पूर्ववत चाल झाले.

मोर्चा निघायच्या ठिकाणी पोचलो.

बरीच गर्दी जमली होती. पोलिसांच्या तीनचार व्हैन्स, अेकदोन जीप्स अुभ्या होत्या. तो भाग बी. डी. डी. चाळींचाच होता. अिमारतीचे डिज्ञाशिन अगदी वरळीच्या बी. डी. डी. चाळींसारखेच.

अिथर्ही काही अिमारती बौद्धांच्या असाव्यात. कारण त्या अिमारतीपुढे खाटा टाकून त्यावर पाण्याच्या घागरी ठेवून तिथल्या लोकांनी मुलांच्या पाण्याची सोय केली होती.

वातावरणात प्रचंड गडबड होती.

पलीकडच्या मैदानात बरीच मुळे बसली होती. अेकजण मेंगफोनवर घोषणा देत होता. मुंबीतल्या निरनिराळ्या विभागातल्या अुपनगरातल्या शाखा येऊन सामील होत होत्या. मोर्चात सगळी तरणीबांड मुळे होती. तिशीपुढचा कोणी माणूस तिथे दिसत नव्हता. दलित पंथर, झिदाबाद, राजा ढाले झिदाबाद करीत सर्व मोर्चे येत होते. घोषणा द्यायची पद्धत शिवसेना टाअीप होती.

चेंबूर शाखेच्या मोर्चावर चेंबूरमध्ये आणि गोरेगाव शाखेच्या मोर्चावर गोरेगावमध्ये दगडफेक झाल्याचे मुळे सांगत होती.

राजा ढाले सुटून यिथे येण्यासाठी सर्वजण वाट पाहात होते.

अेका पेपरचे फोटोग्राफर तिथे येऊन दाखल झाले होते. त्यांची ओळख करून घेतली. ते जातीने सवर्ण होते. त्यांच्याशी बोलताना वरळी दंगलीचा विषय काढला. ते म्हणाले, देवदेवतांची निदा नालस्ती करतात हे. यांना असेच शासन घडायचे. अहो, यांना अितक्या सवलती दिल्या तरी अजून हव्याच आहेत. अेकदा सांगा की तुम्ही आम्हाला येवढ्या सवलती द्या. तेवढ्या देवून टाक. म्हणजे देवदेवतांची निदानालस्ती तरी करणार नाहीत.

साध्या वेषातली सी. आय. डी. ची माणसे अेकव अुभी राहून मजा मारीत होती. अेकदोघांतिधांच्या डोक्यावर फरकॅप होती. सी. आय. डी. चाही नकळत यनिफार्मच झाला होता. हेल्मेटधारी सब-जिस्पेक्टरांचाही वेगळा कंपू पडला होता. ते मध्यनंच पोरांना अजून निघायला किती वेळ आहे हे विचारीत.

जाडाजुडा आणि अुंचापुरा लतीफ खाटीक हा अेक दलितमय होअन गेलेला मुस्लीम तश्ण. हा सिद्धार्थ वसतीग्राहावरच राहतो. हा असला की मोर्चाला फार जोर येतो. हा अिथर्ही हजर होताच.

पंथर नेते भूमिगत होते ते मोर्चात प्रकट होणार असल्याचे अैकत होतो. भायी शिगरे मोर्चा निघतानाच, ज. वि. पवार मोर्चा नायगावातून आंबेडकर रोडवर येताना, अविनाश महातेकर हिंदमाता टाँकीजजवळ आणि शेवटी नामदेव ढसाळ भारतमाता टाँकीजपाशी प्रकट होअन मोर्चात सामील होणारहोते. साडेबाराला निघणार म्हणून जाहीर झालेला मोर्चा चारच्या सुमारास निघाला. मोर्चाला खूपच मोठा प्रतिसाद मिळाला होता. निघतानाच दहा ते वारा हजार लोक होते.

मोर्चापुढे त्याच कॉलनीतून बोलावून आणलेल्या तीसचाळीस दलित स्त्रिया होत्या. त्यांच्यात तश्ण रक्त फारसे नव्हते. बहुतेक मध्यमवयीन होत्या. मोर्चात नुकताच प्रकट झालेला भायी शिगरे होता. सगळ्या कॉलनीला फेरी घालून मोर्चा आंबेडकर रोडला आला. अेव्हाना बायकांपुढीची चालणारा पंथरसंचा ग्रुप तयार झाला होता.

मला कोणी हळूच येऊन म्हणत होते, की गच्चीवर लक्ष ठवायचे. दगड मारणारे तिथं असतात. मोर्चाच्या पुढे मध्ये आणि शेवटी अेके अशा पोलिस व्हैन्स चालल्या होत्या. पुढच्या व्हैनमध्ये पतकार, फोटो-ग्राफर्स बसले होते. मोर्चाचे फोटो काढीत होते. त्यांनी कॅमेरे रोखले की आधाडीचे पंथर अधिक छाती फुगवून घोषणा देत.

अक ओळखीचा पत्रकार म्हणाला, मला आताच अेका सब-अिन्स्पेक्टरन सांगितले की 'तू आत चाल मोर्चातनं. पण पुढे लक्ष्मी कटैजपासून पोलिस वहेच राहा.' त्याअर्थी पुढे काहीतरी गडबड आहे. मी म्हटलं, बघूया.'

दाढी वाढलेला, केसाला तेल नसलेला अेक तरुण माझ्याकडे बघून हसला. काही वेळानंतर ओळखले, हा न. वि. पवार. त्याला म्हटले, मोर्चा तर जोरदार आहे. कुठे काम करतोस? सरकारी नोकरीत वर्गेर आहेस काय?

तो म्हणाला, मी बँक आँफ अंडियात आहे. पण आता येवढे ज्ञाल्यावर तिथेही मला ठेवणे शक्य नाही. आता पूर्ण वेळ पंथरचेच काम करणार.

लीक खाटीकच्या जोरदार घोषणा चालू ज्ञाल्या होत्या. डोक्याला मुकुटासारखा वर टोक काढलेला रुमाल बांधला होता. बोल दलिता... हल्ला बोल. बोल मजुरा... हल्ला बोल. बोल किसाना... हल्ला बोल. चातुर्वर्ण्यपर हल्ला बोल. जमीनदारीपर-हल्ला बोल. हल्ला बोल. भाजी हल्ला बोल. बोल दलिता हल्ला बोल.

सगळे फास्ट काम होते.

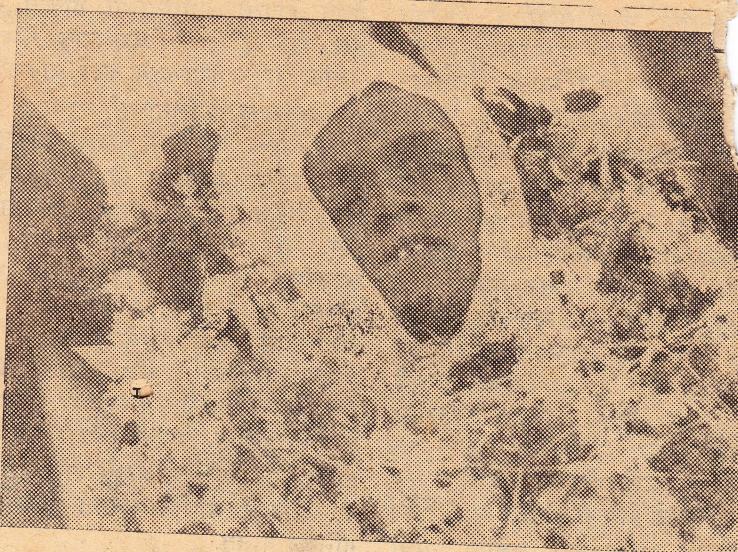
मोर्चा रोडवर येताना पोलिस जीप आली तिच्यात कालचे बलसारा आणि कापडिया होते. त्यांनी अिन्स्पेक्टरसना सूचना दिल्या. मोर्चाचा मार्ग दिलेला नव्हता. वळायचे असले की पुढची मुले सांगत आता आम्ही वर्णणार आहोत की मग पुढची पोलिस वहेन, जीप तिकडे वळे.

गोरापान, अंच, दाढी वाढलेला अविनाश महातेकर सामील ज्ञाला. आणि शेवटी भारत-मातेपाशी नामदेव ढसाळही आला. ढसाळ हा पंचविशीचा, सडसडीत, हनुवटीच्या टोकाशी दाढी राखलेला तरुण.

ढसाळ आल्यावर तो घोषणा देऊ लागला. त्यामुळे मोर्चाच्या पुढच्या भागात आणखीच चैतन्य आले. घोषणा द्यायच्या गडबडीत होता म्हणून बोलता आले नाही. जरा पुढे गेल्यावर बोलू असा विचार केला.

मी पुढच्या रांगेतून चालत होतो. वरोबर ज. वि. पवार आणि अर्जुन डांगळे होते.

तेवढ्यात समोरच्या अंच, जुन्या अिमारतीवरून पहिला दगड आला. मला तर पहिल्यांदा पक्षीच अडतोय असे वाटले. पण तो वेगाने आमच्या जवळ येत मोठा होणारा सिमेंटचा तुकडा होता. मुले दगड-दगड असे औरडून जरा पांगू लागली. पण गर्दीमुळे पांगायलाही जागा नव्हती. तो दगड अेका मुलाला कानशिलाच्या जरा वर लागला.

- दंगलीतील अेक बळी.

मारपीट ज्ञालेत्याची जमावाकडून देखभाल.

पडला होता. दुसरा माझ्या समोर रस्त्यावर आदवून फुटला.

अेव्हाना दुकाने, रस्त्यावरची रहदारी. अितर आवाज... सगळ चिंडीचाप ज्ञाले, होते.

पोलिसांनी चारपाच अशुधुराचे गोळे फोडले. त्यामुळे हळूहळू डोळे चुरचुरू लागले होते. अेका हवालदाराने मोठ्या नळीच्या आपल्या बंदुकीत हातातल्या पिशवीतली मोठ्या आकाराची डबी भरली आणि हवेत आवाज काढला.

फिल्म संसार

(पान १३ बहन)

दिला. वाढी मध्यमवर्यीन, गोरी, ब्राह्मणाची संसारी दिसत होती. तिच्या मांडीवर मूल होते ते ती घोषणा देताना तिला घावरून बिलगत होते.

आधीच्या सर्व वक्त्यांनी कम्युनिझमचे सावट टाळण्यासाठी आदिकना पाठिंबा देणे कसे आवश्यक आहे हे सांगितले. दत्ताजी साळवींनी मृणाल गोरेविषयी अेक गलिच्छ विनोद केला. त्यावर प्रेक्षक भरपूर हसले.

शेवटी बाळ ठाकरेचे भाषण. मागची वाढी परत अेकदा घोषणा देती ज्ञाली....

प्रथम अितर नेत्यांना यथेच्छ गालिप्रदान झाले. हा जॉर्ज फर्नार्डिस कोण? खरं तर हॅटलमध्ये वेटर व्हायचा तर आता राजकारणात आलाय आणि आमच्या बरोबरीने राजकारण करतोय. आम्ही हॉटेलात जायचे. याला अँडर द्यायची दो चाय लाव. राजकीय भाषण संपूर्ण गाडे वरली इंगलीकडे आले. सर्वर्ण-दलित झगड्यांला त्यांनी फार झकासपणे धर्मांक झगड्याची कलाटणी दिली. ते म्हणाले,

“मराठी माणसात फूट पाडायचे प्रकार शिवसेना खपवून घेणार नाही. पैंथरला मी बजावतो, की त्यांनी त्यांच्या धर्माचा प्रचार खुशाल करावा. पण हिंदू धर्माविषयी देवदेवतांविषयी काही बोलाल तर याद राखा. तुम्ही चित्ते असाल, पण आम्ही वाघ आहोत. वेळ आली तर हा वाघ चित्याचा घास घेतल्याशिवाय राहणार नाही.”

टाळचांचा पाथूस.

परत असता बरोबरच्या अेका पैंथरला विचारले, शिवसेनेचा तुमच्यावर येवढा राग का? केवळ हिंदूविषयी तुम्ही असं बोलता म्हणून? की आणखी काही?

तो म्हणाला, कायं ज्ञालं, रिप्प्लिकन पक्षाकडून निराश ज्ञालेली आमची मूळ चारपाच वर्षांपूर्वीपासून शिवसेनेत गेली. मागच्या अिलेक्षनला रिप्प्लिकन अुमेदवारार-विलळ ही मुळे शिवसेनेच्या अुमेदवारारचा प्रचार करीत होती. आता पैंथर स्थापन झाले. शिवसेनला आमच्या प्रश्नात काय आस्था आहे हे चार वर्षांत चांगले समजले. शिवसेना अुलट शंकराचार्याची बाजू घेऊ लागली म्हणून ही मुळे आता मोठ्या संख्येने आमच्याकडे आली आहेत. येत आहेत. त्यामुळे शिवसेनेच्या कियेक शाखांमधला कणाच मोडल्यासारखे झाले आहे.

तेव्हा या सभेत हिंदू देवदेवतांविषयी बोलणे झाले. असेल किंवा नसेल, तरी हे लोक आजवरच्या सभांमध्ये असे बोलत आले आहेत. मागे ढसाल्ये शिवसेनेच्या सभेत हिंदू धर्मग्रंथ जाळायची तयारी आहे, असे

विधान केल्याचे वाचले होते. तेव्हा या सगळ्याची प्रतिक्रिया तिथे अुमटली. पोलिसांच्या मुलांच्या स्थानिक गुंडगिरीचा याला आधार मिळाला.

गाडीत अेक जनसंघी भेटले होते. ते दाळांची बाजू घेऊन भांडत होते. त्याला सरकारने अुगाच अडकवलाय, त्वरित सोडायला पाहिजे असं म्हणत होते. तेव्हा आश्चर्य वाटले. हीच माणसे अेरवी त्याला शिव्या देत असतात. पण आता घडले त्याने जनसंघाचा फायदा होणार असे त्यांना वाटल्याने यांचे लागलीच मत बदलले.

अेक पैंथर झाला, या प्रसंगातून आपल्या बोलण्यातून येवढे अुद्भवते. तेव्हा जपून बोलावे हे आमच्या नेत्याना कळले तरी दंगल कारणी लागली असं म्हणू.

वरलीच्या दंगलीने खूप शिकवले.

पोलीस हा पोलीस नसतो. माणूस हा शिवसेनावाला नसतो. जनसंघी नसतो. कांग्रेसी नसतो. तो मराठा असतो, ब्राह्मण असतो, महार असतो. भारतातल्या सर्वांत मोठ्या औद्योगिक शहरात दलितांना चेच्यासाठी दलितेतर अेकदा येतात.

तुम्ही शिकलेले असाल, तुम्हाला नोक्याही मिळाल्या असतील. तुमच्यात स्वाभिमान आलेला असेल तरी तुमची पायारी खालचीच आणि तिथंच तुम्ही राह्यालं पाहिजे हे सगळ्यांनी दलितांना दाखवून दिले आहे.

म्हणन वरलीच्या पंचाण्यव, शहाण्यव-मधल्या दलितांनी त्यांना स्वतःच्या जिवाचे मोल वाटत असेल तर संमिश्र वस्तीचा आग्रह ताबडतोब सोडावा. येवढेच काय अेक कॉलनीत काही बिल्डिंग आपल्या असाव्यात असेही म्हणू नये. कारण त्यामुळे सवर्णाच्या मनाला वास होतो. त्यांनी आपल्या वेगळ्या कॉलन्या मागाव्यात.

तोपर्यंत वरलीच्या पंचाण्यव शहाण्यव-मधल्या सुभद्रावांनी हे पोलीस माझ्या अुरावर का बसले म्हणून तकार करता कामा नये. किंवा चौप्यामधल्या लोकांनी गौतम-बुद्धाचे उटलेले मुळके पाहून क्षुध्याही होता कामा नये.

त्यांनी निमूटपणे फुटलेल्या फोटोंच्या काचा वेचाव्यात. उटलेल्या खिडक्यांना बिजागच्या बसवून घ्याव्यात. जखमांवर औषधपाणी करावे. आणि हाती डब्याची पिशवी घेऊन वर न बघता कामाला जायला लागावे हे बरे. त्यातच त्यांचा फायदा आहे, दुसरे काय?

मोठ्या वर्तमानपवाच्या संस्थेवर काडीमाव परिणाम होत नाही. मात्र वस्तुस्थितीप्रमाणे अगदी काही सोडल्यास अधिकतर फिल्म समीक्षक, प्रविक्त घेले जातात. त्यामुळे निर्मात्यांचे चमचे, पब्लिसिस्ट अणि बेलर स्वतःला फिल्म जर्नालिस्ट म्हणू ला आहेत. फिल्म जर्नालिस्टमला वाममावदनाम करण्याचाच हा प्रयत्न असून त्यामुळे फिल्मपवकार भष्टाचाराचे माध्यम वनत चालले आहे.

फिल्म अँर्वार्डचीही विक्री

ज्या फिल्मक्षेत्रात प्रत्येक वस्तु विकत घेतली जाते, त्या ठिकाणी फिल्म अवांडीसही अपवाद राहू शकत नाहीत. सरकारी वा गैर सरकारी कुठलेही पारितोषिक प्राप्त करण्यासाठी किंमत मोजावी लागते. कधी सरकारी कार्यास हातभार लावावा लागतो तर कधी रोख रक्कम मोजावी लागते. सध्या तर कोणत्याही नव्या फिल्म पारितोषिकाची घोषणा केली जाते, आणि प्रत्येक निमती ते मिळविण्यासाठी अुत्सुक असतो. कारण त्यांच्याजवळ भरपूर काळे धन असते. आज-अिमानदारीने गुणवत्तेवर योग्य व्यक्तीला अेकही फिल्मी पारितोषिक दिले जात नाही.

या संबंधाने मुंबईचा अेक फिल्मी दलाल येका गायकास म्हणाला की, जर त्याने दहा हजार रुपये खर्च केले तर तो त्याला अमूक पारितोषिक मिळवून देअील. गायकाने सहजच मान्यता दिली पण तो त्यावरोबरच असेही म्हणाला की जेव्हा मी रंगमंचावर ते पारितोषिक स्वीकारण्यास येणीन तेव्हा प्रेक्षकांना सांगीनी की हे पारितोषिक गुणवत्तेवर मिळालेले नसून त्यासाठी दहा हजार खर्च पडला आहे. तेव्हा प्रेक्षकहो! आपण जोरात टाळचा वाजवा.” हे अैकून विचारा दलाल खाली मात वालून निवून गेला. पण आज असे किंती अमानदार फिल्मी दुनियेत आहेत?

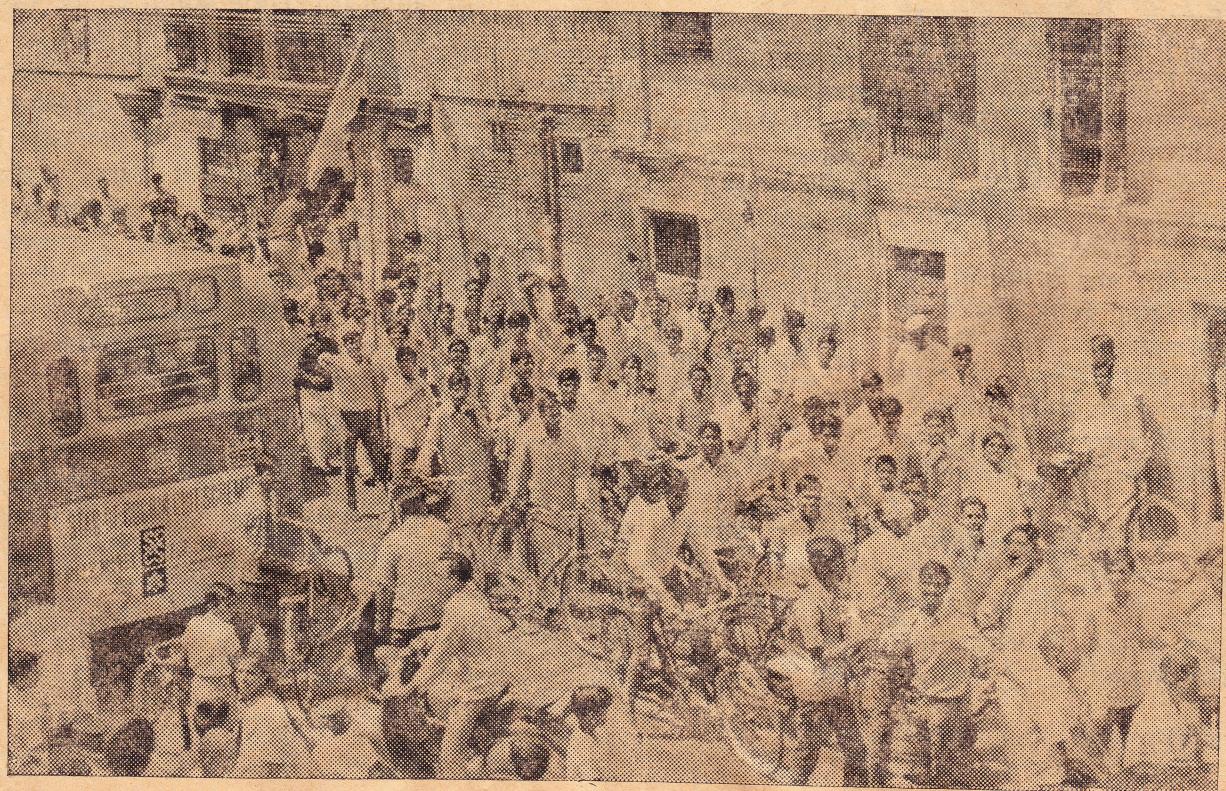
सिनेमाक्षेत्रात हल्ली विक्री आणि खरेदी केल्या जाणाऱ्या पारितोषिकांचे नैतिकदृष्टचा काही महत्त्व अुरले नसले तरी त्यांची आज अधिक तीव्र मागणी आहे. कारण फिल्मी लोक फालतू पैशाने (ब्लॉकमनी) फालतू वस्तूच खरेदी करीत असतात. कारण काळे धन असलेले धनाड्य निमती दिवसेदिवस सिनेमा-सृष्टीत वाढत आहेत.

रण
जाते.
ची व
हे: आप
ण स
( ) प

बसेसमध्ये पाणी टाकणारा हा रामप्रसाद तिवारी (वय ५६).

'स्वातंत्र्य मिळून किती वर्ष झाली याचा हिंडोब कशाला ठेवायचा साहेब ! बस आली, की त्यात पाणी टाकायचे अेचढे मला माहीत आहे. आज दहा वर्ष मी हे करतोय. रोज साधारणपणे २०० बसेसमध्ये पाणी भरतो. आला दिवस आपला म्हणायचा नी रेटायचा ! कसल्या आकांक्षा नि काय ! राहतो झोपडपटूत. तिथं २०० बिन्हाडकरुना अेक नळ आहे.'

शरण चिठ्ठी लिहून देतो, की

मला स्वातंत्र्य मिळाले पण भवितव्य कुठाय ? अशा या भवितव्याच्या अनिश्चिततेच्या अंधारात स्वातंत्र्यसूर्याची किरणे नव्हकी कुणाला प्रकाश देत आहेत ?

काढा बाजारचाल्यांना ? जनतेशी कसलाच संबंध न ठेवणाऱ्या राजकर्त्यांना ? की सत्तेच्या भूतीनं मुजोर झालेल्या थैलीशहाना ?

स्वातंत्र्य टिकविण्याची जबाबदारी माझी आहे म्हणजे मी नव्हकी काय करायचे आहे ? निमूटपणे रेशानच्या रांगेत जागून अमेराहयचे ? बाजरीची विषारी भाकरी अमताच्या चवीने खायची ? की विद्यापीठानी दिलेल्या पदव्या स्वीकारून बेकार राहयचे ?

(१) पण असले 'देशद्रोही' प्रवन विचारण्यांजैवजी मिळालेल्या स्वातंत्र्याचा(?) अुतराभी म्हणून, ऋण मान्य करून ही शरण-चिठ्ठी लिहून देतो, की,

(२) मी कष्टाने, कर्तृत्वाने माझी बुद्धी, कल्पकता कार्यान्वित करण्यांजैवजी केवळ लॉटरीची तिकिटे घेऊन श्रीमंत होअीन.

(३) मी फक्त माझ्यापुरता विचार केरीन; देशाचा विचार फक्त घोषणा राबवण्यासाठी आणि मतांची झोळी घेऊन फिरण्यासाठी.

(४) याशिवाय माझ्याकडून काही अपेक्षा असतील तर त्या मला न अैकता, न पाहता, न विचार करता मान्य आहेत.

रस्त्यात सध्या बसेस, गाड्यांपेक्षा मोर्चेच अधिक असतात. विद्यार्थ्यांचा मोर्चा, कामगारांचा मोर्चा, महिलांचा मोर्चा..... ओरडा ! मोर्चे काढा ! घोषणा द्या !

आम्ही तुम्हाला काहीच देणार नाही. दिलेच तर चारदोन काठचांचे तडाके, अशुधूर, आणि (बंडुकीच्या) गोळचा देखू !

पाणी नाही? अन्न नाही? घर नाही? नोकरी नाही? सगळा नव्हाचा पाढा कशाला वाचता राव!

सगळं 'संपलेलं' असलं तरी तापलेल्या डोक्याला थंड करायला 'चिठ्ठ' बीयर मुबलक आहे. पाणी नसेल तर बीयर प्या! मांसबी व्हिस्की प्या! बोंबा कशाला भारता? आणि सगळं 'नाही नाही' काय म्हणता? लांटरीची तिकिटं खूप छापली आहेत. ओका रुपयात अेक लाख (शिवाय राज्याच्या चिकासाला भदत!)

पैसा फेको और नसीबका चक्कर देखो!

गेल्या वर्षी धूमधडाक्यात साजन्या झालेल्या स्वात रौप्यमहोत्सवाला सलाम! पुढच्या वर्षी येणाऱ्या, गणतंत्राच्य महोत्सवा, तुझेही स्वागत असो!

भारतभाग्यविधाता,
रोटी दो! कपडा दो! मकान दो!

हे सगळेचे आणि फोटोत नसलेलेही लाखो: (चय १० पासून मरेस्तोवर).

प्रयत्नांनी, शिक्षणाने, गुणाने काही मिळायचे हे आता फक्त कागदोपत्री अुरले आहे. बळी तो कान पिळी! पण बाकीच्यांचा हवाला आता फक्त देवावर! शरण तुला भगवंतां!

ताकद : लाठ्यांची हातांची आणि पायांचीही !

वरण वारांगनेसारखे असते असे मानले जाते. त्यामुळे राजकारणात केव्हा त्यांची शश्यासोबत होओील हे सांगणे कठीण हो. आपल्यांकडील सर्वच राजकीय पक्षाणि संघटना विचित्र शश्यासोबतीबदल (प्रसिद्ध) आहेत. तेव्हा त्यांच्या क्षणिक गोगाबदल गंभीरपणाने काही बोलण्यात अर्थच नाही. हस्त अकाच गोष्टीचे येते, ते म्हणजे हे शश्या-सोबती जनतेला महामूर्ख समजतात आणि आपल्या वासनिक प्रेमाचा तात्पर्यक अर्थ मांडण्याचा हास्त्यास्पद आटपिटा करतात. ही त्यांची केविलवाणी वल्वाल पाहून जनतेची करमणूक होते. परवाच्या मुंबांतील पोटनिवडुकीत ती भरपूर ज्ञाली. राजकारणासारख्या गंभीर मामल्यात अशा विनोदामुळे जनतेला रिलिफ मिळतो हीच जनेची बाजू म्हणता येओील.

मेट दिली, अनेक लोकांची बातचीत केली, काही गोष्टी डोल्यांनी बिघितल्या आणि काही गोष्टींचा स्वतः अनुभव घेतला. त्यांचा विदारक रिपोर्ट याच अंकात आम्ही अन्यत्र प्रसिद्ध केला आहे तो वाचकांनी अवश्य वाचावा. मुंबांतील घटना जाणून आम्ही कमालीचे अस्वस्थ झालो. तुमचीही तीच खत होओील.

दलितांच्या घरांवर प्रचंड दगडफेक ज्ञाली. त्यांना अधडधावर आणि चालीत वेदम मारपोट ज्ञाली. यात जसे गुंड होते तसे गणेशधारी पोलीसही होते. दोघांची कृती जर अेक आहे आणि ती समाजविधातक आहे तर गुंड आणि पोलीस यात ड्रेशिवाय फरक कोणता राहिला हे आम्हाला तरी कळत नाही? अशुद्धुराचा वापर जमाव पांगिविष्यासाठी केला जातो. पण येथे तर चालीतल्या खोल्यातदेखील अशुद्धुराची नळकांडी फोडल्याची माहिती मिळते. लंगडचांना, आंदछांना, बायकांना चालीत मारपीट केल्याची संतप्तजनक हकीणत समजते. या कृत्याला खुड थांबेरीज कोणता शब्द वापरता येओील? आणि खुड जर पोलिसांनी घेतलेला चालत असेल तर मग लोकांनीच घेतलेला का चालू नय? आणि दोघांचीही चालवून ध्यायचा म्हटले तर न्यायालये हवीतच कशाला? इण्डा हाच जर कायदा आणि न्याय मानला जाणार असेल तर लां कॉलेजेस, डकिली पेशा आणि न्यायालये यांना सुट्टी दिलेली काय बाओट? रानटी युगात कोठे होत्या या संस्था? त्याशिवाय समाज जगलाच ना? मग आताही जगेल!

काही पोलीस अितर पोलिसांच्या देखत दगडफेक करतानाचा फोटो आम्ही छापला आहे. कुणी म्हणतात की हे पोलीस नव्हते तर, पोलिसांचा युनिफर्म चढवलेले त्यांदे दिवटे चिरंजीव होते हे खरे असेल तर मामला आणखीनच गंभीर आहे. या पोलिसांना स्वतःचा युनिफर्म आणि पोरे सांभाळता येत नाहीत त्यांच्या हातात समाज-जीवनाचा सांभाळ असणे व जनतेने त्यांच्या विश्वासावर निश्चित असणे थात किंती धोका आहे हे या निमित्ताने अघडे पडले आहे. बरे, परवाचा प्रकार पहिलाच होता असे तरी आता कोणत्या तोंडाने छातीठोकपणे म्हणता येओील? यापूर्वी पोलिसांच्या दिवांगांनी अशी काही

लोकशाही राज्यात पोलीस हा तत्वतः जनतेवा भिन्न समजला जातो. लाठी चालवणे, अशुद्धुराचे नळांडे फोडणे, प्रसंगी गोलीबार करणे, कधी कुणली अटक करणे किंवा १४४ कलम पुकारणे वगैरेसारखी प्रभावी हृत्यारे लोकांनी त्याला आपणहूनच पुरखलेली असतात. त्या हृत्यारांचा वापर तो न्यायबुद्धीने करील आणि लोककल्याणासाठी करील असा त्या धूठीमागे प्रचंड विश्वास असतो. पोलिसाला जोपर्यंत आपल्या हातांतील अधिकारापेक्षा आणि हृत्यारापेक्षा या विश्वासांचे मोल अधिक वाटते तोपर्यंतच तो आपली लोककल्याणकारी भूमिका प्रभावीपणे पार पाढू शकतो. त्या मोलाची जेव्हा त्याला पत्रास वाटेनाशी होते किंवा पत्रास बाळू नको असा आदेश दिला जातो तेव्हा लोकशाहीचा विश्वस्त ही त्यांची भूमिका जाओन, लोकशाहीच्या मारेकन्याचे काम तो कळत किंवा नकळत करू लागतो. खुल्लमखुल्ला भावेत तो गणेशातील कुत्रा बनतो आणि छू करारथ्या अवकाश त्वेषान चावे घेऊ लागतो.

०००

आमचे विशेष प्रतिनिधी डॉ. अनिल अवचट यांनी मुंबांतीच्या दंगलघरस्त भाणाला

मे. किलोस्कर ब्रदर्स लि, (रजि. ऑफिस: अद्योग भवन, पुणे २.) यांच्या मालकीचे हे साप्ताहिक, त्यांच्याकरिता मुद्रक व प्रकाशक म. न. पालवणकर यांनी किलोस्कर प्रेस, वीर सावरकर नगर, पुणे ९ येथे छापून तेथेच प्रसिद्ध केले. वार्षिक वर्गणी: रु. १५ (फोन २८१४७)

मर्दुमकी गाजवली असेल आणि ती पचली असेल तर सगळाच कारभार आटोपला म्हणायचा !

०००

राजकीय युद्धिष्ठांसाठी पोलिसांचा वापर ही महाभयानक गोष्ट आहे. ती क्षण-भरही चालू देता अुपयोगाची नाही. राज्यकर्त्यावरचा लोकांचा विश्वास अुडाला तर त्यांना हाकलवण्याचा दर पाच वर्षांनी का होअीना जनतेला अधिकार आहे. पण पोलीस, न्यायालय वगैरे यंत्रणा निःपक्षपाती आणि वस्तुनिष्ठ असणे ही समाजाची नितान्त गरज आहे. तो त्याचा प्राणवायू आहे. आणि या यंत्रणा बदलण्याचा जनतेला अधिकार नाही. पोलीस मातले आणि राजकारण खेळू लागले तर ते नेहमीच राज्यकर्त्याना सोयीचे राजकारण खेळील अशा भ्रमात राहण्यात अर्थ नाही. अन्तर प्रवेशाचा धडा सहज विसरण्यातिका क्षुल्क नाही. तेव्हा राजकारण निराळे, राज्यकर्त्यांनी निराळे आणि शासन-यंत्रणा निराळी हा महस्त्वाचा विवेक कुणीही विसरता कामा नये.

०००

पुण्यकळ वेळा जनता अगतिक असते हे तर खरेच! पण मतपेटीच्या आधारे तिलाही आपली ताकद प्रकट करता येते. सणसणीत रट्टा देता येतो. तसा परवाच्या पोट निवडणुकीत तिने दिलाही. पोलिसांच्या लाठांचांत ताकद आहे, नाही असे नाही. पण त्याहीपेक्षा जास्त ताकद लोकांच्या हातात आणि पायात आहे. मतदान करून ते हातांची ताकद दाखवतात आणि मतदान केंद्रावर न फिरकून ते पायांची ताकद दाखवितात. पोलिसांना आणि त्यांच्या पाठीरास्थांना सूडाचा आसुरी आनंद यथेच्छ मिळालाही असेल, पण तो फक्त चारच दिवस. जनतेने आपल्या हातांचा वापर करून आपायांचा न करून तो आनंद लगेच धुळीला मिळवला आहे. आणि लाठीच्या ताकदीचे केविलवाणे हस्त केले आहे.

गाढवाही गेले आणि ब्रह्मचर्याही गेले असा निर्वाळा देणारी परवाची पोट निवडणूक सर्वांनाच शहाणपण शिकवून गेली आहे. पण राजकारणांचे घड नेहमीच पालथे असतात असा अनुभव आहे. तेव्हा शहाणपणाच्या बरसातीचा त्यांना हो काय अुपयोग?

□ □